

Bilten VelikiMali

April 2010

Tema broja:

OBRAZOVANJE

Bilten **VelikiMali**

Tema broja:
OBRAZOVANJE

Urednica:

Kosana Beker

Tekstove priredile:

Kosana Beker, Dragana Ćirić Milovanović, Marijana Marić

Stručne saradnice:

Nataša Milojević, Valentina Zavišić, Biljana Janjić

Fotografije:

Milena Maksimović, Stanislava Golub, Marijana Jović, Slađana Ivanoski, Marijana Kraker, arhiva organizacije VelikiMali

Ilustracija na naslovnoj strani:

Milena Maksimović

Izdavač:

Inicijativa za inkluziju VelikiMali, Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo, Srbija

Email:

office@velikimali.org

Website:

www.velikimali.org

Dizajn i priprema za štampu:

Mlađan Petrović

Štampa:

Manuarta, Beograd

Tiraž:

1000

April 2010. godine

U okviru projekta „Stvaranje pravnog okvira i aktivnosti zastupanja u cilju unapređenja realizacije prava dece i odraslih sa invaliditetom u Srbiji“

U saradnji sa Mental Disability Rights International, <http://www.mdri.org/>

Uz podršku Delegacije Evropske unije u Srbiji, <http://www.europa.rs>

Publikacija je nastala uz podršku Evropske unije. Sadržaj publikacije je odgovornost Inicijative za inkluziju VelikiMali i ne odražava stavove i mišljenje Evropske Unije

UMESTO UVODA...

Deset razloga za inkluziju¹

Inkluzivno obrazovanje je:

- ljudsko pravo
- kvalitetno obrazovanje
- društveni razvoj

Inkluzija kao ljudsko pravo

- 1) Sva deca imaju pravo da uče zajedno.
- 2) Deca sa smetnjama u razvoju ne smeju biti odvojena od druge dece ili posmatrana kao manje važna.
- 3) Odrasli sa invaliditetom, koji sebe opisuju kao „one koji su preživeli specijalnu školu“ zahtevaju zaustavljanje segregacije.
- 4) Ne postoji ni jedan zakonski opravdan razlog za odvajanje dece u obrazovanju. Deca treba da budu zajedno – uz prednosti i koristi za sve. Ne treba da ih štitimo jedne od drugih.

Inkluzija kao kvalitetno obrazovanje

- 1) Istraživanja pokazuju da deca koja su u inkluzivnom okruženju imaju bolja akademska i socijalna postignuća.
- 2) Ne postoji ni jedan vid podučavanja ili brige u specijalnoj školi koji ne može biti realizovan u redovnoj školi.
- 3) Ukoliko postoje posvećenost i podrška, inkluzivno obrazovanje je efikasnija upotreba obrazovnih resursa.

¹ Liflet Centra za studije o inkluzivnom obrazovanju (Centre for Studies on Inclusive Education, Velika Britanija; www.csie.org.uk), prevela Biljana Janjić, Inicijativa za inkluziju VelikiMali

Inkluzija kao društveni razvoj

- 1) Segregacija podstiče predrasude i „učí“ decu da budu uplašena i neinformisana.
- 2) Svakom detetu je potrebno obrazovanje koje će mu/joj pomoći da razvije socijalne veze i bude pripremljeno za redovan život
- 3) Samo inkluzija ima potencijal da umanjí strahove i izgradi prijateljstvo, poštovanje i razumevanje

Inicijativa za inkluziju VelikiMali, foto Milena Maksimović

NA PRAGU NOVOG VREMENA²

OBRAZOVANJE – Sir Ken Robinson

Via Positiva, Broj 101/2009 – Zašto volimo TED³

Govor Sir Kena Robinsona na TED konferenciji

Zbog čega škole ne potenciraju i ne osnažuju ono najbolje u nama? Sir Ken Robinson smatra da je to zato što koristimo obrazovni sistem iz doba industrijalizacije – ustrojen da proizvodi marljive radnike, a ne preduzimljive i kreativne osobe. Učenici nemirnog duha i tela ne dobijaju podršku kako bi oplemenili svoju znatiželju i neobuzdanu energiju, već su zanemarivani, pa čak i stigmatizovani. Na taj način decu odučavamo od kreativnosti.

Ovaj članak tek je deo njegovog izlaganja na TED konferenciji 2006. godine, tokom kojeg je na duboko dirljiv način upozorio da nam treba školski sistem koji će podsticati i razvijati kreativnost jer ona je danas u školi jednako važna koliko i pismenost. Deca koja sada kreću u školu ići će u penziju oko 2068. godine. Uprkos svim futuristima, niko ne zna kako će svet izgledati čak ni za pet godina. A ipak se očekuje da ih obrazujemo za taj svet!

Putujući po svetu, pripoveda Sir Ken Robinson, otkrio sam da svi obrazovni sistemi imaju istu hijerarhiju predmeta. Svi. Bez obzira u kojoj zemlji. Očekujete da će biti drugačije, ali nije! Na vrhu su matematika i jezici, onda društveni predmeti, a na dnu umetnost.

Svugde na svetu, u skoro svakom obrazovnom sistemu, postoji hijerarhija i u umetnostima. Likovna i muzička kultura uobičajeno imaju viši status od glume i plesa. Ne postoji javni obrazovni sistem koji decu podučava plešu svaki dan, na isti način kao što ih podučava matematici. Zašto? Mislim da je to izuzetno važno pitanje. Matematika je bitna, ali je i ples. Deca plešu sve vreme – ako im dozvolimo. Svi bismo mi to radili, samo da smemo. Svi imamo tela, zar ne? Ili sam nešto propustio? Nažalost, ono što se događa kako deca odrastaju je da ih sve više obrazujemo samo od pojasa na gore. A onda se koncentrišemo na njihove glave. I to pretežno samo na jednu stranu mozga, i to levu.

Kada bi Maršovac posetio naš obrazovni sistem i pitao: „Koja mu je svrha?“, mislim da bi zaključak bio – gledajući rezultate: ko u njemu zaista uspeva, ko uradi sve što se od njega traži, ko dobija pohvale i nagrade, ko je pobednik – morali bismo zaključiti da je cela svrha javnog obrazovanja proizvodnja fakultetskih profesora. Zar ne?

2 Na hrvatski preveo Predrag Pale, a na srpski Kosana Beker

3 TED je mala neprofitna organizacija koja je posvećena „Idejama koje vredi širiti“. Počelo je kao konferencija 1984. godine na koju su pozvani ljudi iz tri različita sveta: tehnologije, zabave i dizajna, da bi se kasnije područje rada proširilo. Više informacija možete naći na: <http://www.ted.com/pages/view/id/5>

Oni su ti koji jedini u svemu tome uspeavaju. I ja sam bio jedan od njih, znate. Ja volim fakultetske profesore, jako ih volim, ali ne bi trebalo smatrati da su krajnje dostignuće ljudske vrste.

Oni su samo oblik života, i to samo jedan oblik života. I ima nešto čudno u vezi s njima, a kad to kažem, kažem iz ljubavi prema njima. Iz svog iskustva mogu reći da je nešto čudno sa fakultetskim profesorima – ne svima, ali tipično – oni žive u svojoj glavi. Žive tamo gore, i pomalo samo na jednoj strani (levoj). Nekako su odvojeni od tela, pomalo doslovno. Svoje telo smatraju prevoznim sredstvom za svoju glavu, zar ne? To je način da njihove glave stignu na sastanke. Usput budi rečeno, ako želite pravi dokaz vantelesnog iskustva, otiđite za vreme neke konferencije uvaženih profesora u diskoteku za vreme trajanja završne večeri. Tamo ćete videti odrasle muškarce i žene kako se nekontrolisano migolje, van ritma, čekajući da to prođe kako bi otišli kući i napisali referat o tome.

Naš obrazovni sistem je zasnovan na ideji o akademskim sposobnostima. I za to postoji razlog. Evo kako je cijeli sistem konstruisan. Pre XIX veka nisu postojale javne škole. Svrha zbog koje su uspostavljene je da zadovolje potrebe industrijalizacije. Hijerarhijska podela predmeta počiva na dve ideje. Kao prvo, na vrhu su predmeti koji će vam biti najpotrebniji na radnom mestu. Zbog toga su vas verovatno u školi dobronamerno odgovarali od onih stvari koje su vam se sviđale, s objašnjenjem da verovatno nećete naći posao radeći ih.

Zar ne? Pusti muziku, nećeš biti muzičar. Pusti slikanje, nećeš biti slikar. Dobronameran savet – ali danas suštinski promašen.

Jer celi svet je danas u velikom preokretu i ne možemo više dopuštati da mnogi talentovani, briljantni, kreativni ljudi misle da oni to nisu jer ono u čemu su bili dobri u školi nije bilo cenjeno ili je čak bilo osuđivano.

Obrazovanje je jako važno. Iskonski važno jer od njega očekujemo da će nas odvesti u budućnost koju danas uopšte ne možemo shvatiti. Obrazujemo ih za nezamislivo, stoga učimo ih kreativnosti.

Razmislite, deca koja kreću u školu ove godine ići će u penziju 2068. godine. Niko nema pojma – usprkos svim poznatim stručnjacima – kako će svet izgledati za pet godina. A ipak se očekuje da ih mi obrazujemo za taj svet!

Sva deca imaju neverovatnu sposobnost inovacije. I ogromnu nadarenost. A mi je kroz naš školski sistem sistemski odbacujemo. Vrlo nemilosrdno.

Želim da razmišljate o obrazovanju i da razmišljate o kreativnosti. Verujem da je kreativnost danas jednako važna u obrazovanju, kao i pismenost. I treba da se prema njoj jednako odnosimo.

Kompletan govor možete da odgledate na:

http://www.ted.com/talks/lang/scr/ken_robinson_says_schools_kill_creativity.html

PRAVO NA OBRAZOVANJE – MEĐUNARODNI I NACIONALNI PRAVNI OKVIR

KOSANA BEKER & BILJANA JANJIĆ

Prava deteta su relativno novi pojam u većini zemalja. Dugo se smatralo da deca nemaju nikakva posebna prava, a takođe i da su roditelji, odnosno, osobe koje o detetu brinu jedini koji imaju pravo da odlučuju u ime deteta. Iako postoje i sistemske i individualne razlike, slobodno možemo da kažemo da su deca dugo posmatrana kao „vlasništvo“ svojih roditelja, a ne kao ljudska bića sa sopstvenim pravima i potrebama. Prvi međunarodni dokument koji se posebno i isključivo bavi pravima dece je Konvencija o pravima deteta.⁴ Naša zemlja⁵ je ratifikovala Konvenciju 1990. godine čime je preuzela obavezu da uskladi domaće zakonodavstvo sa načelima i pravima sadržanim u Konvenciji. Ovim dokumentom se potvrđuje da je deci, usled njihove osetljivosti, potrebna posebna briga i zaštita. Detetom se smatra svaka osoba ispod 18 godina.

Inicijativa za inkluziju VelikiMali, foto Stanislava Golub

Osnovni principi Konvencije, koji se primenjuju uvek, u svakoj situaciji i odnose se na svako dete, su:

- **pravo na život, opstanak i razvoj** – svako dete ima neotuđivo pravo na život koje stiće samim rođenjem, a država ima obavezu da obezbedi opstanak i razvoj svakom detetu
- **nediskriminacija** – sva prava se primenjuju na svu decu bez diskriminacije po bilo kom osnovu, države imaju obavezu da štite decu od diskriminacije i da preduzimaju pozitivne akcije u cilju promocije prava dece i njihove jednakosti
- **princip najboljeg interesa deteta** – svi postupci koji se tiču deteta moraju da budu preduzeti u skladu sa njegovim/njenim najboljim interesom. Države su u obavezi da obezbede odgovarajuću brigu o detetu u slučaju kada roditelji/staratelji to ne čine

4 Tekst Konvencije dostupan u Službenom listu SFRJ, Međunarodni ugovori br. 15/1990, kao i na website-u Inicijative za inkluziju VelikiMali www.velikimali.org

5 SFR Jugoslavija je 1990. godine ratifikovala Konvenciju. Savezna Republika Jugoslavija, zatim zajednica Srbije i Crne Gore, a danas Republika Srbija preuzima sve obaveze iz Konvencije.

- **pravo na participaciju deteta** – dete ima pravo da slobodno izražava mišljenje i pravo da se to mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji se neposredno tiču deteta.

Konvencija garantuje deci mnoga prava, ali ćemo se mi sada fokusirati na pravo na obrazovanje, uz važnu napomenu da pravo na obrazovanje nije samo pravo deteta, već je to pravo koje i odrasle osobe imaju samo što se ostvarivanje ovog prava razlikuje, u zavisnosti od uzrasta/starosnog doba.

Ratifikacijom Konvencije o pravima deteta država se obavezala da svakom detetu osigura **besplatno i obavezno** osnovno obrazovanje. Takođe, država ima obavezu da podstiče različite oblike srednjeg obrazovanja dostupne svima i omogućiti pristup višem obrazovanju, u skladu sa sposobnostima deteta.⁶ Deca sa smetnjama u razvoju imaju pravo na posebnu negu, obrazovanje i osposobljavanje za rad, koje će im obezbediti potpun i dostojanstven život i postizanje najvišeg stepena samostalnosti i socijalne integracije.⁷

Obrazovanje treba da ima za cilj razvoj detetove ličnosti, talenata, mentalnih i fizičkih sposobnosti do njihovih krajnjih mogućnosti, kao i pripremu deteta za aktivan život u zajednici.

Zakonodavstvo Srbije je uglavnom usaglašeno sa navedenim odredbama Konvencije u oblasti obrazovanja. Međutim, ponekad nije dovoljno samo da postoje određene zakonske odredbe, ukoliko nije obezbeđena adekvatna primena zakona. Naime, Ustavom⁸ Republike Srbije je propisano da svako ima pravo na obrazovanje, kao i da je osnovno obrazovanje obavezno i besplatno. Slična odredba je postojala i u prethodnom Zakonu o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja, a postoji i u trenutno važećem Zakonu. Bez obzira na činjenicu da zakoni u Srbiji garantuju svima pravo na obrazovanje, mnogo je dece koja nisu uključena u obrazovni sistem. Prema procenama UNICEF-a iz 2001. godine, čak 85% dece sa smetnjama u razvoju koja žive u porodicama je van obrazovno-vaspitnog sistema. Procene Centra za prava deteta⁹ iz 2006. godine govore da je oko 60% dece sa smetnjama u razvoju isključeno iz obrazovno-vaspitnog sistema. Precizan podatak ne postoji, jer u Srbiji ne postoje objedinjeni podaci o deci sa smetnjama u razvoju, niti o njihovoj (ne)uključenosti u vaspitno-obrazovni sistem. Nadalje, iako zakoni kažu da je obrazovanje besplatno, ovo u stvari znači da se ne plaća školarina, ali i dalje ostaje obaveza kupovine knjiga, školskog materijala i sličnih neophodnih stvari za dete koje ide u školu. Od školske 2009/2010 je država obezbedila besplatne udžbenike za prvi razred osnovne škole, a u planu je da svake godine udžbenici budu obezbeđeni za još jednu generaciju. Neuključenost u vaspitno-obrazovni sistem je problem sa kojim se suočavaju i deca iz tzv. marginalizovanih grupa (romska deca, deca bez roditeljskog staranja, deca ulice, deca u sukobu sa zakonom, deca koja žive sa HIV/AIDS i sl.) jer im je otežan, a ponekad čak i onemogućen pristup obrazovanju. Na

6 Konvencija o pravima deteta, član 28.

7 Konvencija o pravima deteta, član 23.

8 Službeni glasnik RS br. 83/06

9 Izveštaj Prava deteta u Srbiji 2006. godine, Centar za prava deteta

primer, raspoloživi podaci pokazuju da je jako mali obuhvat dece romske nacionalnosti u vaspitno-obrazovnom sistemu u Srbiji, a da od ukupnog broja upisanih samo 13% završi osnovnu školu. Različiti društveni i sredinski uslovi, društvena i institucionalna diskriminacija, kao i loše materijalno stanje doveli su do toga da najveći broj romske dece bude institucionalno „nevidljiv“ u našem društvu.

Osim Konvencije o pravima deteta, postoji još čitav niz međunarodnih ugovora, kao i nacionalnih zakona kojima se regliši pravo na obrazovanje, unapređenje položaja dece iz osetljivih grupa, zabrana diskriminacije i slično. Neki od najvažnijih dokumentata su Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, Konvencija o zabrani diskriminacije u obrazovanju, Ustav Republike Srbije, Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja i Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju.

Inicijativa za inkluziju VelikiMali

INKLUZIJA JE PRAVO, A NE PROBLEM

Prva asocijacija na pojam *inkluzija* je uključivanje dece sa teškoćama u razvoju u redovan vaspitno-obrazovni sistem, što danas i jeste pravo značenje ove reči. Međutim, inkluzija je i nešto širi pojam koji nije vezan samo za vaspitno-obrazovni sistem, već podrazumeva uključivanje deteta u društveni život zajednice na svim nivoima. To znači da je prvi korak inkluzije prihvaćenost deteta sa teškoćama u razvoju unutar same porodice, praktično već po rođenju. Drugi korak je kvalitetno mesto u društvu te porodice kao celine. Nakon ovoga slede obrazovanje i procesi usvajanja veština sa samostalnim životom i radom u zajednici. Osamostaljivanje i dostojanstven život odrasle osobe sa invaliditetom je krajnji ishod potpune inkluzije i govori o stepenu civilizovanosti društva, odnosno o poštovanju ljudskih prava koja se odnose na sve članove društva¹⁰.

Osnovni princip u radu sa decom i odraslima sa invaliditetom su **POŠTOVANJE i NEDELJIVOST LJUDSKIH PRAVA**.

¹⁰ AntiDefekt – celovit pristup detetu sa smetnjama u razvoju, individualni program podrške, inkluzija, kroz terensko iskustvo NVO VelikiMali Pančevo, autorke Valentina Zavišić i Teodora Gajić Bakić, VelikiMali Pančevo, 2004.

Ostali principi u radu sa decom sa smetnjama u razvoju:

- Dostupnost i raznolikost usluga
- Participacija (puno učešće) u donošenju odluka
- Mogućnost izbora usluga i pružalaca usluga
- Najbolji interes deteta
- Celovito sagledavanje i zadovoljavanje potreba
- Život u prirodnom okruženju
- Podsticanje samostalnosti

Razvijeno inkluzivno društvo podrazumeva da smo:

- Kreirali „školu po meri deteta“
- Omogućili svoj deci dostizanje njihovih punih potencijala
- Prilagodili školske programe detetovim individualnim potrebama
- Kreirali tolerantno, demokratsko društvo bazirano na poštovanju ljudskih prava i poštovanju različitosti¹¹

Inkluzivni model obrazovanja tretira obrazovni model kao problem. Dete sa razvojnim teškoćama uključujemo u obrazovni sistem bez pokušaja da ga „popravimo“ i prilagodimo sistemu. Dete ide u školu koju bi pohađalo da nema smetnje u razvoju, a program i metode rada su prilagođene njegovim/njenim potrebama. Učitelj/ica je osposobljen/a da u proces učenja uključi svu decu sa različitim individualnim potrebama, okruženje je manje restriktivno i bolje prilagođeno potrebama sve dece i postoji organizovana podrška. Ovaj model je dugoročno održiv i najjeftiniji, mogućnosti za uključivanje sve dece u sve aktivnosti škole su maksimalno ujednačene. U okviru ovog modela prava sve dece na obrazovanje su prepoznata i stvoreni su uslovi za realizaciju prava.

Socijalna inkluzija, odnosno pokret za socijalnu uključenost kao osnovni problem naglašava odnos društva prema različitosti (intelektualnim, fizičkim, kulturološkim, jezičkim...). Strah, predrasude i neznanje uzrokuju isključivanje onih koji su drugačiji. Stavovi se menjaju kroz interakciju i zajednički život. Zato je u socijalnom modelu akcenat na stvaranju tih uslova u društvu a ne na osobi koja je različita. Znači, ne pokušavamo da „izlečimo“ drugačije, već da „izlečimo“ društvo.

11 Inkluzivno obrazovanje: između želja i mogućnosti, Tatjana Čolin, MA California State University

SOCIJALNI MODEL PODRŠKE DECI SA TEŠKOĆAMA U RAZVOJU I NJIHOVIM PORODICAMA¹²

Celovit pristup

Suština celovitog pristupa jeste posmatranje čoveka u kontekstu pojedinac-porodica-društvo.

To podrazumeva da radeći sa detetom radimo i sa njegovom porodicom i sa širim okruženjem u kojem to dete i porodica žive.

Jedna od odlika celovitog pristupa jeste i podsticanje razvoja deteta u svim oblastima, bez obzira na to u kojoj oblasti teškoća postoji ili je najizraženija.

Individualizovan pristup

Individualizovan pristup podrazumeva da prilikom pravljenja programa podrške, vodimo računa o **uvažavanju nivoa funkcionisanja i potreba** konkretnog deteta, o njegovim **interesovanjima i pravima** kao i o **karakteristikama socio-ekonomskog okruženja** u kome dete živi. U odnosu na to planiraju se ciljevi, prate se efekti primenjivane podrške. Ovakav pristup izbegava situaciju u kojoj procenjujemo napredovanje deteta u odnosu na vršnjake široke populacije. Za svako dete pokušavamo da pronađemo rešenje koje je najbolje za njega/nju, odnosno pružanje kompletne podrške u postizanju maksimalnog nivoa detetovih mogućnosti.

Terenski pristup

Terenski pristup je deo socijalnog modela pružanja usluga i podrazumeva izmeštanje stručnjaka iz institucija i malih kabineta.

Ukoliko želimo da se dete razvija i raste maksimalno dobro i srećno u svom prirodnom okruženju, da se uključi u postojeći sistem vaspitanja i obrazovanja i time realizuje svoja prava, naše usluge moramo da pružamo u svim tim okruženjima.

Terenski pristup takođe podrazumeva i međusobnu saradnju i razmenu informacija svih institucija i organizacija na koje su ove porodice upućene.

Inkluzija nije human odnos prema deci sa teškoćama u razvoju, već je odgovoran odnos prema sopstvenom životu i budućnosti¹³.

Inkluzija je proces koji zavisi od svih nas i od kojeg svi imamo dobiti.

12 AntiDefekt – celovit pristup detetu sa smetnjama u razvoju, individualni program podrške, inkluzija, kroz terensko iskustvo NVO VelikiMali Pančevo, autorke Valentina Zavišić i Teodora Gajić Bakić, VelikiMali Pančevo, 2004.

13 Ibid.

O INKLUZIVNOM OBRAZOVANJU

MILENA JEROTIJEVIĆ, psihološkinja

Upućivanje dece na školovanje u segregisane grupe, kao što su specijalne škole, osim što ugrožavaju ostvarivanje osnovnog ljudskog prava da ravnopravno, sa svima drugima, žive u prirodnom okruženju, bez unapred postavljenih ograničenja u učestvovanju u životu zajednice, predstavljaju i nepovoljnu sredinu za učenje i razvoj. Grupe koje se formiraju na osnovu istih ili sličnih fizičkih nedostataka, teškoća u učenju ili uskraćenosti u socijalnom iskustvu ne pružaju mogućnost proširivanja znanja i međusobnog podsticanja. Izdvojenost u odeljenja po osnovu sličnih ograničenja snižava nivo aspiracije svakog pojedinačnog učenika ali i nastavnika koji sa njima radi. Teško je u segregisanim odeljenjima održavati motivaciju i pokrenuti dinamiku kakve se javljaju u grupama u kojima postoji veliki raspon različitosti.

Sticanje znanja, veština i sposobnosti najbolje se ostvaruje u prirodnim vršnjačkim grupama u kojima se veći deo naučenog usvaja od vršnjaka koji su u nečemu bolji, u nečemu brži, u nečemu odvažniji. Ono što radi vršnjak, kao model je mnogo bliže, razumljivije i prihvatljivije drugom vršnjaku. Vršnjačko učenje se ostvaruje bez pritiska i sa kvalitetnim rezultatima zahvaljujući prirodnoj potrebi da se bude što sličniji onima koji su uzrastom nablizi, kojima pripadamo i od kojih smo prihvaćeni. Zato je važnije da uprava škole i nastavnici imaju pozitivan stav prema deci kojoj je potrebna posebna podrška nego što su im potrebna neka posebna ili specifična znanja za rad sa ovim učenicima. Važno je da svojim primerom podstiču da svako dete bude prihvaćeno bez obzira koliko je i po čemu različito od drugih i da se kod svih zaposlenih, sve dece i svih roditelja razvija pozitivan stav prema svakom detetu.

Osnovna funkcija obrazovanja je priprema za život u zajednici. Ako neko počne obrazovanje u uslovima izolacije, u oskudnom, jednoličnom i ograničenom iskustvenom prostoru, onda je on osujećen da se ikada ravnopravno uključi u život zajednice kao što i zajednica, u tom slučaju,

ostaje uskraćena za iskustvo pružanja podrške onima kojima je to potrebno.

Reč **inkluzija** znači „uključivanje“ i koristi se, u širem smislu, da označi procese demokratizacije jednog društva, prepoznavanje i pružanje podrške grupama koje su na bilo koji način marginalizovane. U užem smislu, ovaj termin označava promene u obrazovanju, a u upotrebu je ušao pojavom koncepta „kvalitetnog obrazovanja za sve“¹⁴

Inicijativa za inkluziju VelikiMali, foto Marijana Jović

14 UNESCO, Education http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=47044&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

KONVENCIJA O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM

Obrazovanje¹⁵

Države potpisnice priznaju pravo svih osoba sa invaliditetom na obrazovanje. Sa ciljem da ostvare uživanje ovog prava bez diskriminacije i na osnovu jednakosti sa drugima, države potpisnice osiguraće inkluzivni sistem obrazovanja na svim nivoima i učenje tokom čitavog života usmereno na:

- pun razvoj ljudskih potencijala i osećanja dostojanstva i samovrednosti, kao i jačanje poštovanja ljudskih prava, osnovnih sloboda i ljudske raznovrsnosti,
- razvijanje ličnosti, talenata i mentalnih i fizičkih sposobnosti osobe sa invaliditetom do najveće moguće mere,
- omogućavanje da sve osobe sa invaliditetom efektivno učestvuju u slobodnom društvu.

Prilikom ostvarivanja ovog prava, države potpisnice će osigurati da:

- osobe sa invaliditetom ne budu isključene iz opšteg obrazovnog sistema na osnovu svog invaliditeta, a da niti jedno dete sa invaliditetom ne bude isključeno iz besplatnog i obaveznog osnovnog obrazovanja, ili iz srednjeg obrazovanja, zbog svog invaliditeta,
- osobe sa invaliditetom imaju pristup inkluzivnom, kvalitetnom, besplatnom i obaveznom osnovnom obrazovanju, ili srednjem obrazovanju u svojoj lokalnoj zajednici na osnovu jednakosti sa drugima,
- budu osigurane razumne adaptacije koje će odgovoriti potrebama pojedinaca,
- osobama sa invaliditetom budu pružena podrška u sklopu opšteg obrazovnog sistema koja im je potrebna da bi im se olakšalo efektivno obrazovanje,
- budu pružene individualizovane mere podrške u okruženjima koje maksimiziraju akademski i socijalni razvoj, u skladu sa ciljem pune uključenosti.

Inicijativa za inkluziju VelikiMali, kampanja Poseban prijatelj 2003. razglednica, autorka Maja Veselinović

¹⁵ Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, član 24.

Države potpisnice će omogućiti osobama sa invaliditetom da uče životne i veštine relevantne za socijalni razvoj koje su im neophodne kako bi olakšale njihovo puno i jednako učešće u obrazovanju i kao članova zajednice.

Da bi ostvarile ovaj cilj, države potpisnice će preduzeti odgovarajuće mere koje će izmenu ostalog:

- olakšati učenje Brajevog i alternativnog pisma, augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i formata komunikacije, veštine orijentacije i mobilnosti, olakšati vršnjačko obrazovanje i razmenu iskustava među osobama u sličnoj situaciji,
- olakšati učenje gestovnog jezika i promovisanje lingvističkog identiteta zajednice gluvih osoba,
- osigurati da se obrazovanje osoba, a naročito dece koja imaju oštećenje vida, sluha ili kombinaciju ova dva, vrši na jezicima i oblicima komunikacije koji su najprimereniji i u okruženju koje osigurava maksimalan akademski i društveni razvoj.

Da bi pomogle u garantovanju uživanja ovog prava, države potpisnice preduzeće odgovarajuće mere za zapošljavanje nastavnog osoblja koje je kvalifikovano da koristi gestovni jezik ili Brajevo pismo, uključujući nastavnike koji su i sami osobe sa invaliditetom, kao i da obuču stručnjake i osoblje koji rade na svim nivoima obrazovanja. Takav trening i obuka treba da obuhvate podizanje nivoa svesti o invalidnosti, upotrebu odgovarajućih augmentativnih i alternativnih načina, sredstava i formata komunikacije, obrazovnih tehnika i materijala radi podrške osobama sa invaliditetom.

Države potpisnice osiguraće da osobe sa invaliditetom mogu imati pristup opštem tercijarnom obrazovanju, profesionalnom osposobljavanju i edukaciji, obrazovanju za odrasle i životnom učenju na jednakim osnovama sa ostalim licima. Radi ostvarivanja pomenutog cilja, države potpisnice će osigurati da se osobama sa invaliditetom pruže razumne adaptacije.

NOVINE U OBRAZOVNOM SISTEMU SRBIJE

BILJANA JANJIĆ I KOSANA BEKER

Srbija je donošenjem novog krovnog obrazovnog zakona – Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja¹⁶, koji je donet 03. septembra 2009. godine, jasno pokazala svoje opredeljenje ka inkluziji, nediskriminaciji i drugim važnim principima na koje se međunarodnim ugovorima obavezala. Zakon je usaglađen sa međunarodnim konvencijama i predstavlja prvi i neophodan korak ka ostvarivanju prava na obrazovanje za svu decu. Svakako da u tom procesu ima još mnogo koraka

¹⁶ Službeni glasnik RS br. 72/2009

koje treba napraviti, a potrebno je i određeno vreme da zaposleni u vaspitno-obrazovnim ustanovama razviju dodatne veštine i znanja u skladu sa novim principima i vrednostima koji su usvojeni. Takođe, potrebno je vreme da se roditelji/staratelji informišu i osnaže za svoju ulogu u ostvarivanju prava na kvalitetno obrazovanje svoje dece i da preuzmu aktivnu ulogu u tom procesu.

Sistem obrazovanja i vaspitanja mora da obezbedi za svu decu, učenike i odrasle jednako pravo i dostupnost obrazovanja i vaspitanja bez diskriminacije i izdvajanja po osnovu pola, socijalne, kulturne, etničke, religijske ili druge pripadnosti, mestu boravka, odnosno prebivališta, materijalnog ili zdravstvenog stanja, teškoća i smetnji u razvoju i invaliditeta, kao i po drugim osnovama.¹⁷

Kada su u pitanju deca iz osetljivih društvenih grupa, zakon predviđa afirmativne mere uključivanja u vaspitno-obrazovni sistem, odnosno prepoznaje da neka deca u našem društvu nemaju jednak pristup i šanse za uključivanje u vrtiće i škole, pa propisuje olakšane i pojednostavljene načine pristupa obrazovanju.¹⁸ Na primer, neka deca mogu da se upišu u školu iako nisu pohađala obavezni predškolski program, jer je činjenica da najveći broj dece sa smetnjama u razvoju i teškoćama u učenju i dece romske nacionalnosti ne pohađa predškolski program iz različitih razloga. Novina je i da deca bez prijave prebivališta (najčešće romska deca), mogu biti upisana u školu i bez potrebne dokumentacije. Obrazovanje treba da je kvalitetno i uravnoteženo, usmereno na dete kroz raznovrsne oblike nastave, učenja i ocenjivanja kojima se izlazi u susret raznovrsnim individualnim potrebama, te da je prilagođeno uzrasnim i ličnim potrebama deteta¹⁹. S druge strane, ostvarivanje prava na obrazovanje ne sme da dovede do ugrožavanja drugih prava deteta.

Važnih promena ima i u pogledu upisa deteta u školu²⁰. Škola je **dužna da upiše svako dete** sa područja škole. Škola može da upiše i dete sa drugog područja, na zahtev roditelja, a u skladu sa mogućnostima škole. Jedinica lokalne samouprave (opština, grad)

Inicijativa za inkluziju VelikiMali

¹⁷ ZOSOV, član 3.

¹⁸ Ne smatraju se diskriminacijom posebne mere uvedene radi postizanja pune ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju, ZOSOV, član 44.

¹⁹ Ibid.

²⁰ ZOSOV, član 98.

vodi evidenciju i obaveštava školu i roditelje o deci koja su stasala za upis i koja su upisana u školu. Ovim zakonom je ukinuta „**kategorizacija**“ dece sa smetnjama u razvoju, odnosno, pregled od strane komisije koja je po starim propisima imala ovlašćenje da odluči o vrsti škole (redovna ili specijalna) koju će dete upisati. Sada deca sa smetnjama u razvoju imaju pravo na obrazovanje u²¹:

- redovnom sistemu obrazovanja i vaspitanja
- redovnom sistemu uz pojedinačnu ili grupnu dodatnu podršku
- posebnoj predškolskoj grupi ili školi

Odluka o vrsti obrazovanja koju će dete sa smetnjama u razvoju pohađati je isključivo na roditeljima/starateljima. Izabrani lekar ima mogućnost da predloži školovanje deteta u posebnoj grupi ili školi, ali roditelji/staratelji nisu u obavezi da postupe po ovom predlogu, odnosno, imaju slobodu da biraju vrstu škole u koju će upisati svoje dete.

Kada je dete upisano u školu, stručna služba (psiholog i pedagog) vrše procenu spremnosti deteta za školu kako bi se utvrdile potrebe deteta za podrškom u cilju optimalnog razvoja i učenja. Procena deteta sa motoričkim i čulnim smetnjama i teškoćama u komunikaciji mora biti organizovana i izvedena tako da uvaži detetove potrebe i pronađe načine ispitivanja na koji dete može optimalno da odgovori. Takođe, ukoliko detetu maternji jezik nije srpski, škola je u obavezi da obezbedi podršku prevodioca. Ovo se odnosi i na decu sa oštećenjem sluha – neophodno je pronaći načine ispitivanja na koje dete može da odgovori i potrebno je angažovati tumača za znakovni jezik. Pri ispitivanju neophodno je voditi računa o društvenim, porodičnim i materijalnim okolnostima u kojima dete raste i razvija se i sprovesti ispitivanje tako da uvaži detetova različita znanja i veštine i pristup informacijama. Nakon ove provere spremnosti deteta, škola može da utvrdi potrebu za donošenjem **individualnog obrazovnog plana** ili **dodatnom podrškom** za obrazovanje. Ukoliko dodatna podrška zahteva finansijska sredstva, škola i/ili porodica upućuju pisani zahtev izabranom lekaru nadležnog doma zdravlja, čime započinje proces procene potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške koje utvrđuje interresorna komisija²², koju čine predstavnici obrazovnog sistema, sistema zdravstva i socijalne zaštite. Škola treba da obezbedi otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka, kao i da donese individualni obrazovni plan za dete kome je usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta i drugih razloga potrebna dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju.

Cilj individualnog obrazovnog plana je postizanje optimalnog uključivanja deteta u redovan obrazovno-vaspitni rad i osamostaljivanje u vršnjačkoj grupi. Individualnim obrazovnim planom se utvrđuje prilagođen i obogaćen način obrazovanja deteta.

21 ZOSOV, član 6.

22 ZOSOV, član 77.

INDIVIDUALNI OBRAZOVNI PLAN, INDIVIDUALNI PROGRAM I INDIVIDUALIZOVANI NAČIN RADA²³

Za dete i učenika kome je usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta i drugih razloga potrebna dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju, ustanova obezbeđuje otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka i donosi individualni obrazovni plan.

Cilj individualnog obrazovnog plana jeste postizanje optimalnog uključivanja deteta i učenika u redovan obrazovno-vaspitni rad i njegovo osamostaljivanje u vršnjačkom kolektivu.

Individualnim obrazovnim planom utvrđuje se prilagođen i obogaćen način obrazovanja i vaspitanja deteta i učenika, a posebno:

- dnevni raspored aktivnosti u vaspitnoj grupi i časova nastave u odeljenju, dnevni raspored rada sa licem koje mu pruža dodatnu podršku i raspored rada u posebnoj grupi u kojoj mu se pruža dodatna podrška, kao i učestalost podrške
- ciljevi obrazovno-vaspitnog rada
- posebne standarde postignuća i prilagođene standarde za pojedine ili za sve predmete sa obrazloženjem za odstupanje od posebnih standarda
- individualni program po predmetima, odnosno sadržaje u predmetima koji se obrađuju u odeljenju i radu sa dodatnom podrškom
- individualizovan način rada vaspitača i nastavnika, odnosno individualizovan pristup prilagođen vrsti smetnje.

Individualni obrazovni plan u ustanovi donosi pedagoški kolegijum na predlog stručnog tima za inkluzivno obrazovanje, odnosno tima za pružanje dodatne podrške učenicima.

Tim za inkluzivno obrazovanje, odnosno tim za pružanje dodatne podrške:

- u predškolskoj ustanovi čine vaspitač, stručni saradnici, saradnici, roditelj, odnosno staratelj, a po potrebi pedagoški asistent i stručnjak van ustanove, na predlog roditelja
- u školi čini nastavnik razredne nastave, odnosno odeljenjski starešina i predmetni nastavnici, stručni saradnik škole, roditelj, odnosno staratelj, a po potrebi pedagoški asistent i stručnjak van ustanove, na predlog roditelja.

Roditelj, odnosno staratelj daje saglasnost za sprovođenje individualnog obrazovnog plana.

U prvoj godini upisa u ustanovu, individualni obrazovni plan donosi se i vrednuje tromesečno, a u svim narednim godinama na početku svakog polugodišta.

²³ ZOSOV, član 77.

Nastavnik i vaspitač pri planiranju svog rada u odeljenju, odnosno grupi usklađuje svoj plan sa individualnim obrazovnim planom deteta.

Sprovođenje individualnih obrazovnih planova prati prosvetni savetnik.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, član 117.

Pedagoški asistent pruža pomoć i dodatnu podršku deci i učenicima, u skladu sa njihovim potrebama i pomoć nastavnicima, vaspitačima i stručnim saradnicima u cilju unapređivanja njihovog rada sa decom i učenicima kojima je potrebna dodatna obrazovna podrška. U svom radu ostvaruje saradnju sa roditeljima, odnosno starateljima, a zajedno sa direktorom saraduje i sa nadležnim ustanovama, organizacijama, udruženjima i jedinicom lokalne samouprave.

Za pomoć nastavniku za pružanje dodatne podrške u nastavi, odnosno ostvarivanje obrazovno-vaspitnog rada mogu da se obrazuju **stručni timovi na teritoriji jedinice lokalne samouprave**.

Izuzetno, radi pružanja pomoći detetu, odnosno učeniku sa smetnjama u razvoju, obrazovno-vaspitnom radu može da prisustvuje **pratilac deteta**, odnosno učenika.

Po definiciji UNESCO, inkluzivno obrazovanje se odnosi na mogućnost škole da obezbedi kvalitetno obrazovanje svoj deci, bez obzira na njihove različitosti. Inkluzija se definiše kao proces prepoznavanja i odgovaranja na različite potrebe dece kroz povećavanje učešća u učenju, kulturnom životu i životu zajednice, kao i kroz smanjivanje isključivanja u/iz obrazovanja. Ovaj proces obuhvata promene i usaglašavanje sadržaja, pristupa, struktura i strategija u obrazovanju, podrazumevajući da sva deca školskog uzrasta treba da idu u redovnu školu, kao i da je odgovornost redovnog obrazovnog sistema da obrazuje svu decu²⁴. Škola treba da bude otvorena za sve učenike/ce, uz posebno usmeravanje pažnje na decu sa smetnjama u razvoju i decu iz marginalizovanih grupa. Sva deca treba da budu deo školske zajednice bez obzira na njihove snage i/ili slabosti u pojedinim oblastima. Prava svakog deteta moraju da budu uvažena i poštovana, a na državama je da obezbede jednake uslove za svu decu da se obrazuju.

PREPORUKE KOMITETA ZA PRAVA DETETA

Na 48. sednici Komiteta za prava deteta, 20. juna 2008. godine, je razmatran izveštaj koji je Srbija dostavila, u skladu sa članom 44. Konvencije o pravima deteta (obaveza periodičnog izveštavanja). Neke od preporuka Komiteta Srbiji su:

²⁴ UNESCO, Education http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=47044&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Deca sa invaliditetom

- država treba da obezbedi da politika obrazovanja i nastavni programi u svim segmentima odražavaju princip punog učešća i ravnopravnosti kada je reč o deci sa invaliditetom, kao i da takva deca budu u onoj meri u kojoj je to moguće uključena u redovan sistem državnog obrazovanja, što podrazumeva u nekim slučajevima i izradu posebnih nastavnih programa u skladu sa njihovim specijalnim potrebama
- obezbedi adekvatnu obuku za sve stručne kadrove koji rade sa i za decu sa invaliditetom, između ostalog i za nastavnike, socijalne radnike i pomoćno zdravstveno i drugo osoblje.

Obrazovanje, profesionalna obuka i savetovanje o izboru budućeg zanimanja

Komitet pozdravlja ohrabrujuće pomake na polju smanjenja stope nepismenosti i unapređenja nivoa obrazovanja, kao i sve veći broj predškolskih ustanova, sprovođenje obavezne pripreme za školu i usvajanje Akcionog plana za unapređenje obrazovanja Roma. Komitet takođe konstatuje da je država ugovornica, u okviru reforme obrazovanja, preduzela značajne korake kada je reč o reorganizaciji i modernizaciji školskog sistema, što uključuje i revizije nastavnih programa, obuku nastavnika i evaluaciju postignutih rezultata.

Komitet, međutim, i dalje izražava zabrinutost zbog:

- činjenice da su izdvajanja za školstvo iz budžeta mala, a napredovanje u sprovođenju reforme sporo,
- činjenice da u besplatnom školovanju postoje tzv. skriveni troškovi, na primer za udžbenike, školski pribor, prevoz, a takođe i za privatne časove koje učenici uzimaju zbog toga što je kvalitet obrazovnog sistema nezadovoljavajući,
- činjenice da su mnoge škole u lošem stanju i moraju da se renoviraju, da su loše opremljene i da nastavnici nisu obučeni za interaktivni metod učenja,
- činjenice da se ne upisuju sva deca u školu, da mnoga deca napuštaju školu, da deca koja pripadaju ugroženim grupama postižu slabije rezultate uključujući tu i decu iz ruralnih oblasti, siromašnu decu, decu pripadnike nacionalnih manjina, decu pripadnike romske nacionalne manjine, decu izbeglice i decu interno raseljenih lica,
- činjenice da je napredovanje u obučavanju nastavnika koji će držati nastavu na jezicima manjina do potrebnog broja – sporo,
- činjenice da je uvrštavanje edukacije o ljudskim i dečijim pravima u škole na svim nivoima – marginalno,
- činjenice da školovanje i obuka za tehnička stručna zanimanja, između ostalog i za decu koja su napustila školu – nisu u dovoljnoj meri uzeli maha,
- činjenice da je nasilje među decom, kako se navodi, posebno među učenicima srednjih škola, vrlo prisutno,

- činjenice da je kvalitet obrazovanja nezadovoljavajući a položaj dece koja pripadaju najugroženijim grupama – zabrinjavajući.

Komitet daje preporuke državi ugovornici da preduzme sledeće korake:

- obezbedi punu realizaciju prava deteta na obrazovanje, kako bi sva deca koja pripadaju ugroženim grupama, uključujući tu i decu iz ruralnih oblasti, siromašnu decu, decu pripadnike romske nacionalne manjine i decu pripadnike drugih nacionalnih manjina, decu izbeglice i decu interno raseljenih lica, mogla u potpunosti da uživaju svoje pravo na obrazovanje
- poveća efikasnost obrazovnog sistema, što podrazumeva i veća izdvajanja iz budžeta za školstvo
- unapredi profesionalnost i stručnu obučenost nastavnika, posveti posebnu pažnju učenicima koji sporije usvajaju gradivo i smanji stopu napuštanja školovanja među decom koja pripadaju ugroženim grupama
- pojača napore na obezbeđivanju kvalitetnijeg obučavanja nastavnika, kako pre tako i u toku rada, u cilju intenziviranja upotrebe interaktivnih metoda podučavanja
- poveća ponudu programa školovanja i obučavanja mladih ljudi za tehnička stručna zanimanja kako bi im se olakšalo učešće na tržištu rada.

U svetlu člana 29. Konvencije, Komitet daje preporuke državi ugovornici da preduzme sledeće korake:

- nastavi i pojača napore za poboljšanje kvaliteta obrazovanja, kontinuiranom reformom nastavnih programa
- uvrsti obučavanje o ljudskim i dečijim pravima u redovne nastavne programe
- organizuje odgovarajuće programe i aktivnosti za kreiranje atmosfere tolerancije, mira i razumevanja kulturnih različitosti, namenjene svoj deci u cilju

sprečavanja netolerancije, siledžijstva i diskriminacije u školama i društvu u celini

- deluje u skladu sa Opštim komentarom br.1 Komiteta za prava deteta, koji se odnosi na ciljeve obrazovanja, sa posebnim osvrtom na decu koja pripadaju najugroženijim grupama, uključujući tu i decu pripadnike romske nacionalne manjine i decu pripadnike drugih nacionalnih manjina, siromašnu decu, decu izbeglice i decu povratnike, decu sa invaliditetom itd.

Inicijativa za inkluziju VelikiMali

STANDARDNA PRAVILA UJEDINJENIH NACIJA ZA IZJEDNAČAVANJE MOGUĆNOSTI KOJE SE PRUŽAJU OSOBAMA SA INVALIDITETOM

Rezolucija Generalne skupštine br. 48/96

od 20. decembra 1993. godine

PRAVILO BR. 6. – OBRAZOVANJE

Države treba da poštuju princip jednakih mogućnosti za primarno, sekundarno i tercijarno obrazovanje dece sa invaliditetom, omladine i odraslih lica, integrisanih u zajedničko okruženje. One treba da obezbede da obrazovanje osoba sa invaliditetom postane integralni deo obrazovnog sistema.

1. Opšte obrazovne institucije su odgovorne za obrazovanje osoba sa invaliditetom u zajedničkom okruženju. Obrazovanje osoba sa invaliditetom bi trebalo da predstavlja integralni deo nacionalnog planiranja obrazovanja, razvoja školskih programa i školske organizacije.

2. Obrazovanje u redovnim školama pretpostavlja obezbeđivanje tumača i ostalih odgovarajućih usluga za podršku. Potrebno je obezbediti odgovarajuću pristupačnost i usluge podrške projektovane tako da zadovoljavaju potrebe osoba sa invaliditetom.

3. Grupe roditelja i organizacije osoba sa invaliditetom trebalo bi da budu uključene u proces obrazovanja na svim nivoima.

4. U državama gde je obrazovanje obavezno, treba ga obezbediti i devojčicama i dečacima sa svim vrstama invaliditeta, uključujući i najteže.

5. Posebnu pažnju treba posvetiti sledećim oblastima:

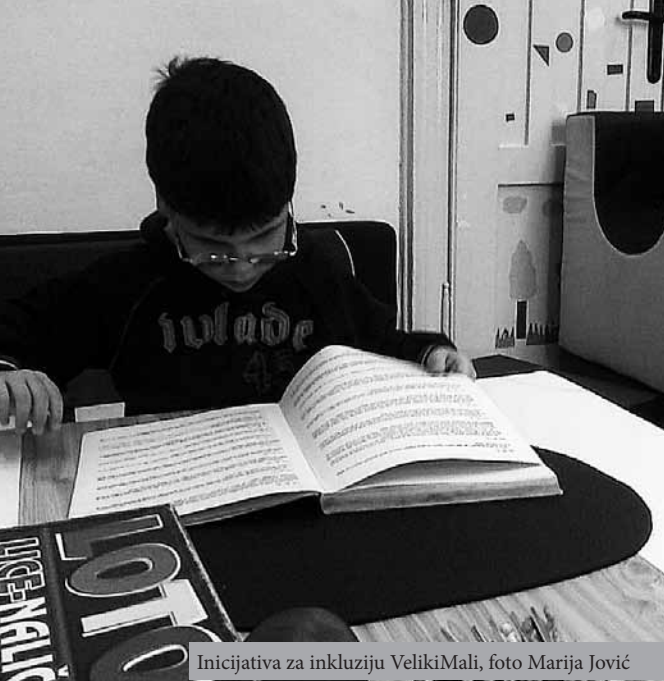
- veoma maloj deci sa invaliditetom
- deci sa invaliditetom predškolskog uzrasta
- odraslim osobama sa invaliditetom, posebno ženama.

6. Da bi zadovoljile potrebe obrazovanja osoba sa invaliditetom u redovnim školama, države treba da:

- imaju jasno izraženu politiku, shvaćenu i prihvaćenu na nivou škole i šire zajednice

Inicijativa za inkluziju VelikiMali, foto Sladana Ivanoski

Inicijativa za inkluziju VelikiMali, foto Marija Jović

- dozvoljavaju fleksibilnost, dopune i prilagođavanja školskih programa
- obezbede kvalitetne materijale, neprekidnu obuku nastavnika i pomoćnog nastavnog osoblja.

7. Integrisano obrazovanje i programe zasnovane na zajednici treba smatrati komplementarnim pristupima u obezbeđenju jeftinijeg obrazovanja i osposobljavanja osoba sa invaliditetom. Nacionalni, na zajednici zasnovani programi, treba da podstiču zajednice da koriste i razvijaju sopstvene resurse kako bi obezbedile lokalno obrazovanje za osobe sa invaliditetom.

8. U situacijama kada opšti školski sistem još uvek ne zadovoljava adekvatno potrebe svih lica sa invaliditetom, može se razmotriti specijalno obrazovanje. Ono treba da ima za cilj da pripremi učenike za obrazovanje u okviru opšteg sistema školovanja. Kvalitet takvog obrazovanja treba da odražava iste standarde i ambicije kao i opšte obrazovanje i treba da bude tesno povezano sa njim. Kao minimum, učenicima sa invaliditetom treba nameniti isti deo sredstava za obrazovanje kao i ostalim učenicima. Države treba da teže postepenoj integraciji specijalnih obrazovnih institucija u opšti sistem obrazovanja. Priznaje se da se u određenim slučajevima specijalno obrazovanje za sada može smatrati najprikladnijim oblikom obrazovanja za neke učenike sa invaliditetima.

9. Zbog posebnih potreba u komunikaciji koje imaju osobe sa oštećenjem vida i/ili sluha, njihovo obrazovanje se možda može prikladnije obezbediti u školama za takva lica ili u specijalnim odeljenjima i jedinicama redovnih škola. U početnoj fazi, naročito je potrebno posvetiti posebnu pažnju kulturno osetljivom podučavanju koje će rezultirati efikasnom sposobnošću komuniciranja i maksimalnom nezavisnošću osoba sa oštećenjem vida i/ili sluha.

Zakon o zabrani diskriminacije²⁵, Član 19

Svako ima pravo na predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje i stručno osposobljavanje pod jednakim uslovima, u skladu sa zakonom. Zabranjeno je licu ili grupi lica na osnovu njihovog ličnog svojstva, neopravdano otežati ili onemogućiti upis u vaspitno-obrazovnu ustanovu, ili isključiti ih iz ovih ustanova, otežati ili uskratiti mogućnost praćenja nastave i učešća u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, neopravdano razvrstavati učenike po ličnom svojstvu, zlostavljati ih i na drugi način neopravdano praviti razliku i nejednako postupati prema njima.

²⁵ Zakon o zabrani diskriminacije, Član 19. („Sl. glasnik RS“, br. 22/2009)

PRIMERI IZ PRAKSE

Neki od primera iz prakse pravne službe IZI VelikiMali koji ilustruju probleme sa kojima su se porodice dece sa smetnjama u razvoju suočavale u pokušajima da ostvare pravo na obrazovanje svoje dece. Primeri su iz 2009. godine, a objavljeni su u godišnjem Izveštaju o diskriminaciji u Srbiji za 2009, Koalicija protiv diskriminacije.

Devojčica S.T.

Devojčica S.T. je iz malog mesta u Srbiji, ima devet godina, dva puta joj je odlagan upis u prvi razred osnovne škole. Ove godine (2009.) je po rešenju Komisije za razvrstavanje dece sa smetnjama u razvoju upućena u specijalnu školu. Roditelji su se na to rešenje žalili, ali je drugostepena komisija potvrdila odluku prvostepene. Ovo rešenje je doneto krajem oktobra iako školska godina počinje u septembru, tako da je S.T. bila van bilo kakvog obrazovanja dok je čekala rešenje po žalbi. Organizaciji VelikiMali su se obratili kada su već podneli žalbu jer su tek tada saznali za postojanje besplatne pravne pomoći za decu sa smetnjama u razvoju i njihove porodice. U međuvremenu, devojčica je upisana u specijalnu školu, jer su roditelji bili u obavezi da postupe u skladu sa rešenjem komisije. Roditelji se ne mire se sa trenutnim stanjem, svesni da je povređeno pravo na kvalitetno obrazovanje njihove ćerke, kao i da nije postupljeno u skladu sa principom najboljeg interesa deteta. Roditelji su se pisanim putem obratili Ministarstvu prosvete i podneli pritužbu Zaštitniku građana. U skladu sa novim zakonskim rešenjima, problem će biti rešen ove školske godine, ali ostaje činjenica da je S.T. izgubila jednu godinu u školi u koju roditelji nisu hteli da je upišu, ali su bili prinuđeni.

Dečak J.A.

Roditelji J.A. iz prigradske beogradske opštine su nam se obratili kada su dobili rešenje Komisije za razvrstavanje dece sa smetnjama u razvoju kojim je njihov sin upućen u razvojnu vrtićku grupu. Bili su iznenađeni, jer su dete odveli na komisiju zbog ostvarivanja prava na tuđu negu i pomoć. Roditelji su informisani o pravima koje njihov sin ima i pojašnjeno im je da dodatak za tuđu negu i pomoć ne bi smeo da bude u bilo kakvoj vezi sa ostvarivanjem prava na obrazovanje njihovog deteta. Roditelji su podneli žalbu na prvostepeno rešenje. Ono što predstavlja kuriozitet ove priče, i to u negativnom smislu, je da je roditelje nedugo pošto su podneli žalbu pozvao neko telefonom iz Gradskog sekretarijata za obrazovanje i ubedio ih da odustanu od žalbe uz obrazloženje da dete mogu u martu ponovo da vode na kategorizaciju, da to još uvek ništa ne znači za dalje obrazovanje njihovog sina i da trenutno nema potrebe za žalbom. Nažalost, roditelji su pristali da odustanu od žalbe, dete je upisano u razvojnu vrtićku grupu, ali su nam se ubrzo posle upisa javili zbog problema sa kojima su se suočili u vrtiću.

Dečak M.R.

Majka dečaka M.R. iz gradića u blizini Beograda nam se obratila posle redovnog javljanja na Komisiju (dve godine posle prve „kategorizacije“), kada je htela da ostvari pravo na dodatak za tuđu negu i pomoć. Inače, M.R. je učenik isturenog odeljenja lokalne škole koja ima ukupno 14 učenika/ca i u kojoj je on jedini učenik sa smetnjama u razvoju. Ono što je majku nateralo da potraži pomoć je činjenica da su prema njoj bili vrlo grubo na komisiji, da joj je jedna članica komisije rekla da će joj isključiti sina iz škole jer „ga u školi više ne žele, nije više poželjan u toj sredini“, kao i da su oni (Komisija) dve godine ranije bili jako dobri prema njoj kada su uputili dete u redovnu školu, ali da to više nije slučaj. Majka je bila prilično zbunjena, tvrdi da nikada nije imala bila kakav problem u školi, kao i da dečak ima odličan uspeh u dosadašnjem školovanju (trenutno pohađa IV razred). U rešenju Komisije navodi se da se dečak upućuje na adekvatnu ustanovu socijalne zaštite što može da znači da Komisija predlaže potpuno isključivanje iz obrazovnog procesa. Roditelji su podneli žalbu na prvostepeno rešenje i priložili fotokopije đачke knjižice iz kojih se vidi uspeh M.R. I u ovom slučaju je majku neka osoba iz opštinskog Odeljenja za društvene delatnosti pozvala telefonom da pita zašto se žali, ko joj je pisao žalbu, govorila da sve komisije rade na isti način i da neće poništiti prethodno rešenje. Međutim, majka nije htela da odustane od žalbe. U vreme pisanja ovog Biltena još uvek nije stiglo drugostepeno rešenje, a dečak pohađa redovnu nastavu.

Dečak Ž.C.

Ž.C. iz malog vojvođanskog mesta je 2007. godine razvrstan u kategoriju lake mentalne ometenosti i posle neuspele žalbe na rešenje komisije upućen u specijalnu školu u susednom mestu. Majka je uspevala da ga vodi svaki dan i da ga čeka da završi časove, ali joj je sada usled izmenjenih porodičnih prilika, to neizvodljivo jer mora sa sobom da povede još dvoje dece koje nema ko da čuva. Majka je u lokalnoj redovnoj školi pokrenula proces prebacivanja dečaka iz specijalne u redovnu školu, jer bi tako pohađao nastavu u mestu gde i živi. Takođe, majka se još obratila i Školskoj upravi Novog Sada i Pokrajinskom ombudsmanu. Nakon intervencije Školske uprave i dopisa Pokrajinskog ombudsmana Ž.C. je primljen u redovnu školu.

Dečak O.

Dečak je dve godine pohađao Dnevni boravak specijalne škole u obližnjem velikom gradu jer u mestu stanovanja predškolska ustanova nije htela da ga uključi zbog teškoća u komunikaciji koje dečak ima. Ove školske godine je uključen u redovan vrtić u svom mestu stanovanja na dva sata dnevno. Iako su roditelji smatrali da on treba da pohađa vrtićku grupu puno vreme (četiri sata), stručna saradnica u vrtiću se protivila i procenila da „još uvek nije vreme za to“. Roditelji su izrazili veliku zabrinutost u vezi uključivanja sina u redovno osnovno obrazovanje jer im svi struč-

njaci/kinje iz njihovog grada savetuju specijano obrazovanje, a brine ih i činjenica da njihov sin ove godine puni osam godina. Nakon usmenog zahteva roditelja, dečak je do kraja godine bio uključen puno vreme u vrtičku grupu. Na kraju su prihvatili mišljenje stručnjaka/kinja i upisali O. u specijalnu školu. Majka nam je rekla da nemaju više snage da se bore za ostvarenje dečakovih prava na obrazovanje u redovnom obrazovnom sistemu.

Nakon prvog polugodišta pohađanja specijalne škole majka nas je zvala i iskazala nezadovoljstvo obrazovanjem u specijalnoj školi – ne postoji stalan raspored časova/aktivnosti, ne postoji mogućnost prilagođavanja školskog programa i podrške potrebama njenog sina.

Inicijativa za inkluziju VelikiMali, foto Marijana Kraker

DESET PITANJA O INKLUZIVNOM OBRAZOVANJU²⁶

1. Šta još znamo o deci isključenoj iz obrazovanja osim njihovog broja?

Isključivanje se manifestuje na više načina. Uprkos velikom napretku koji je napravljen od 2000. godine ka univerzalnom osnovnom obrazovanju, 72 miliona dece još uvek ne pohađa školu. Devojčice čine više od polovine ukupnog broja dece. Sedmero od desetoro dece žive u podsaharskoj Africi ili južnoj i zapadnoj Aziji. Osnovni uzroci isključenosti su siromaštvo i marginalizacija. Domaćinstva u ruralnim ili udaljenim oblastima i deca koja žive u sirotinjskim četvrtima u gradovima imaju otežan pristup obrazovanju. Deca sa smetnjama u razvoju trpe očigledno isključivanje – ona čine trećinu dece koja se nalaze van obrazovnog sistema. Među ranjivim grupama nalaze se deca koja rade, deca koja pripadaju grupi urođenika ili jezičkih manjina, deca nomada i deca zaražena virusom HIV-a (HIV/AIDS). Oko 37 % čine deca koja žive u 35 zemalja koje je Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj definisala kao osetljive, što ne uključuje sva konfliktna ili post-konfliktna društva. U svakom slučaju, ova deca se nalaze pod ogromnim rizikom da ne budu uključena u obrazovanje, odnosno, da ne dobiju nikakvo obrazovanje.

26 UNESCO, Education, <http://www.unesco.org/en/inclusive-education/10-questions-on-inclusive-quality-education/> sa engleskog prevela Dragana Čirić Milovanović

2. Istraživanja o deci koja se nalaze van obrazovnog sistema ukazuju da mnoge zemlje promovisu pristup obrazovanju ali ne obezbeđuju njegov zadovoljavajući kvalitet. Zašto?

Jednom kada se identifikuju deca koja su isključena iz obrazovanja i kada se utvrde razlozi zbog kojih oni ne pohađaju školu, biće moguće razviti strategije kako bi se deca upisala u školu i ostala u njoj. Primena politike i prakse predstavlja izazov za prevazilaženja uzroka isključenosti. Neophodno je sagledati šta se događa u školi i van nje – od toga šta čini svakodnevni život deteta u njegovom/njenom domu i okolini, do toga šta se dešava kada ona idu u školu: šta je to što deca zapravo uče i u kojim uslovima.

3. Na koji način inkluzivno obrazovanje promoviše uspešno učenje?

Napori koji se čine u cilju povećanja uključenosti dece moraju biti praćeni odgovarajućom politikom kako bi se unapredio kvalitet obrazovanja na svim nivoima, u formalnom i neformalnom okruženju. Moramo raditi na kontinuumu „od pristupa do uspeha“ promovišući politiku da bismo osigurali da deca koja su isključena iz obrazovanja uđu u škole istovremeno sa programima i praksom koji će osigurati njihov uspeh. Ovaj proces uključuje prepoznavanje i odgovoravanje na različite potrebe učenika. Sve to utiče na način predavanja, program rada, na način interakcije i na odnose između škola i zajednice.

4. Koji su principi inkluzije?

Koreni inkluzije se nalaze u pravu na obrazovanje sadržanom u članu 26. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine. Od tada je ovo pravo reafirmisano brojnim ugovorima i normativnim instrumentima, od kojih tri zaslužuju posebnu pažnju. Konvencija UNESCO-a protiv diskriminacije u obrazovanju iz 1960. godine utvrđuje obavezu država da prošire obrazovne mogućnosti za sve koji su isključeni iz osnovnog obrazovanja. Međunarodna pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine reafirmiše pravo na obrazovanje za sve i naglašava princip besplatnog obaveznog obrazovanja. Na kraju, Konvencija o pravima deteta, najratifikovaniji međunarodni dokument, u svoje osnovne principe ubraja i pravo dece na nediskriminaciju. Ova Konvencija, takođe, sadrži odredbe koje se odnose na ciljeve obrazovanja, prepoznajući da obrazovanje mora biti usmereno na dete. Sve ovo ima uticaja na sadržaj i obrazovni pristup i – još šire – na način upravljanja školama.

5. Pojam inkluzije se i dalje često dovodi u vezu sa decom koja imaju smetnje u razvoju. Zašto?

Veoma često se programi namenjeni različitim marginalizovanim i isključenim grupama odvijaju izvan redovnog obrazovnog sistema – specijalni programi, specijalizovane institucije i specijalni edukatori. Takođe, veoma često su ovi programi kao rezultat imali isključivanje – drugorazredno obrazovanje koje ne garantuje

mogućnost nastavka obrazovanja. U razvijenim zemljama, pomak ka inkluzivnijim pristupima je često komplikovan zbog zaostavštine segregisanog ili isključujućeg obrazovanja namenjenog grupama koje su identifikovane kao „teške“ ili „drugачije“. Ipak, sve više se prepoznaje da je za decu sa smetnjama u razvoju bolje da pohađaju redovne škole, uz različite vidove posebne podrške. Studije iz zemalja članica Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), kao i iz zemalja koje nisu članice ove organizacije pokazuju da učenici sa invaliditetom postižu bolje rezultate školovanja u inkluzivnom okruženju.

6. Kakve su promene u obrazovanju potrebne da bi se zadovoljile potrebe svih?

Opšti cilj je osigurati da škola bude mesto gde sva deca učestvuju i tretiraju se ravnopravno. Ovo uključuje promenu u načinu shvatanja i razmišljanja o obrazovanju. Inkluzivno obrazovanje je pristup koji sagledava načine na koje je potrebno transformisati obrazovanje kako bi ono odgovorilo na različita svojstva učenika, odnosno, bilo prilagođeno svakom učeniku. To znači podizanje kvaliteta obrazovanja unapređivanjem efikasnosti nastavnika, promovisanjem metodologije koja je orijentisana na učenje, razvoj odgovarajućih udžbenika i materijala za učenje, kao i osiguravanje da škole budu bezbedne i zdrave za svu decu. Jačanje veza sa zajednicom je, takođe, od vitalnog značaja: odnos između nastavnika, učenika, roditelja i društva uopšte je ključan za razvoj inkluzivnog okruženja za učenje.

7. Na koji način promeniti nastavne planove i programe da bi se poboljšalo učenje i postakla inkluzija svih učenika?

Inkluzivni plan i program je usmeren na detetov kognitivni, emocionalni i kreativni razvoj. On se oslanja na četiri stuba obrazovanja u XXI veku – učenje da se zna, da se čini, da se bude i da se živi zajedno. Ovo počinje u učionici. Plan i program ima instrumentalnu ulogu u negovanju tolerancije i promovisanju ljudskih prava i predstavlja moćno oruđe za prevazilaženje kulturnih, religijskih i drugih razlika. Inkluzivno obrazovanje u obzir uzima rodne razlike, kulturni identitet i jezičko poreklo. Ono obuhvata razbijanje rodnih stereotipa ne samo u udžbenicima već i u stavovima i očekivanjima nastavnika. Višejezični pristup u obrazovanju, gde se jezik prihvata kao sastavni deo kulturnog identiteta učenika, može delovati kao izvor inkluzije. Osim toga, instrukcije na maternjem jeziku na samom početku školovanja imaju pozitivan uticaj na postignuća u učenju. Na pri-

Inicijativa za inkluziju VelikiMali, Stanislava Golub

mer, u Zambiji se tokom prve tri godine školovanja maternji jezici koriste kao sredstvo za davanje instrukcija i ovo ima pozitivni efekat.

8. Nastavnici imaju najznačajni uticaj na učenje. Ipak, njihov status i radni uslovi u mnogim zemljama otežavaju promovisanje inkluzije. Šta se može učiniti da se poboljša njihov položaj?

Način na koji nastavnici predaju je od ključnog značaja za svaku reformu koja je usmerena na poboljšanje kvaliteta obrazovanja. Plan i program usmeren na dete karakteriše pomeranje fokusa obrazovanja od učenja napamet ka neposrednom, iskustvenom, aktivnom i timskom učenju. Uvođenje inkluzije kao vodećeg principa utiče na praksu i stavove nastavnika, ovo se može odnositi na stavove i očekivanja od devojčica, učenika koji sporo uče, dece sa smetnjama u razvoju ili dece drugačijeg porekla ili iz drugačijeg okruženja. Odgovarajuća obuka nastavnika pre i tokom njihovog rada je od suštinskog značaja za unapređenje učenja. Osim toga, politike treba da uzmu u obzir njihov status, dobrobit i profesionalni razvoj. Ne samo da postoji ozbiljan nedostatak nastavnika, naročito u podsaharskoj Africi i južnoj i zapadnoj Aziji, već i postoji i nedostatak adekvatno obučениh nastavnika. Ovaj nedostatak ima nesagledive posledice na kvalitet učenja. Novi plan i program se ne može primenjivati ukoliko se nastavnici ne upoznaju sa njegovim ciljevima i sadržajem. Dobra procena može pomoći nastavnicima u merenju dostignuća i utvrđivanju poteškoća koje učenici imaju. Ipak, potrebno je da nastavnici razumeju vrednost dobrih praksi procene i da nauče veštine za razvoj sopstvenih testova i merila postignuća učenika.

9. Da li je inkluzivno obrazovanje isplativo?

Nedelotvorno je imati školski sistem u kojem deca ne uče zbog loše kvaliteta nastave. Škole sa visokim stepenom ponavljanja često ne uspevaju da deluju na preventivan način. Troškovi koje škole imaju kada učenici ponavljaju razred mogu se bolje iskoristiti za pružanje dodatne podrške onima koji nailaze na poteškoće. U zemljama sa oskudnim resursima razvijeno je nekoliko ekonomičnih mera za promociju inkluzivnog kvalitetnog obrazovanja. One uključuju model obuke trenera za profesionalni razvoj, povezivanje studenata koji se obučavaju za nastavnike sa školama i transformaciju specijalnih škola u resurs centre koji obezbeđuju stručnost i pružaju podršku klasterima redovnih škola.

10. Da li kvalitetno inkluzivno obrazovanje vodi ka inkluzivnijem društvu?

Isključivanje počinje u najranijem dobu. Holistički pristup obrazovanju je neophodan. Sveobuhvatna nega dece na najranijem uzrastu i obrazovni programi unapređuju dobrobit deteta, pripremaju ga za osnovnu školu i pružaju mu bolju šansu za uspeh kada se nalazi u školi. Svi dokazi pokazuju da deca koja su u najnepovoljnijem položaju i koja su najosetljivija imaju najveću dobit od takvih programa.

Opismenjavanje odraslih, naročito majki, utiče na to da li će njihova deca, naročito njihove ćeke pohađati školu. Dovođenje inkluzije u vezu sa širim ciljevima razvoja će doprineti reformi sistema obrazovanja, smanjenju siromaštva i postizanju svih Milenijumskih ciljeva razvoja. Inkluzivni sistem je koristan za sve učenike bez ikakve diskriminacije prema bilo kojoj osobi ili grupi. On je zasnovan na vrednostima demokratije, tolerancije i poštovanju različitosti.

LIČNE PRIČE

NATAŠA VUJIČIĆ BUZUROVIĆ

Inkluzija – moje iskustvo²⁷

Oдавно želim da pišem o jednoj za mene jako važnoj temi, a to je inkluzija. Htela sam da pišem o tome kako to izgleda kod nas, a kako u nekim evropskim zemljama i u SAD, kao i koje su prednosti, a i na koje teskoće se može sve naići. Međutim, dve stvari su me navele na to da pišem o drugim stvarima vezanim za inkluziju. Prva je proleće, koje i ako volim, budi u meni sećanja na neke teške stvari, a koje su se nekako uvek dešavale u ovo doba godine. U proleće smo krenuli kod psihologa i logopeda i počeli da tražimo odgovor na pitanje šta je sa našim detetom. U proleće je bio upis u prvi vrtić, posle u predškolsko i na kraju prošlo proleće upis u školu.

Nisam od onih koji „kukaju“ i žale se. Pokušavam da rešim ono što mogu, a ono što ne mogu da prihvatim. Imam potrebu da napišem kroz šta sam sve prošla zadnjih par godina, jer bi sve to možda bilo mnogo lakše da je postojao Zakon o inkluziji ili kako se već zvanično zove, a koji na žalost još uvek ne postoji kod nas. Druga stvar je podatak na koji sam naišla, a to je da je većina ispitanika u istraživanju koje je vršio „Centar za evaluaciju, testiranja i istraživanje“²⁸ 2006. godine, na pitanje kako se neka deca sa smetnjama u razvoju upisuju u redovne škole, odgovorilo „da roditelji koji decu sa smetnjama upisuju u redovne škole čine to ili zbog toga što ne mogu da se pomire sa činjenicom da im dete ima razvojne probleme (što je najčešće u slučaju mentalne ometenosti) ili zbog toga što smatraju da im dete neće dobiti adekvatno obrazovanje, tj. obrazovanje u skladu sa njegovim potrebama i mogućnostima (što je najčešće slučaj kada su u pitanju deca sa telesnim invaliditetom)“. Nailazila sam i do sada na slične komentare, ali kad sam juče ovo videla, nekako me baš pogodilo. Možda zato što me sledeće sedmice čeka još jedan razgovor nalik ovima koje sam vodila zadnjih proleća. Treba da idemo kod školskog psihologa da razgovaramo kako će izgledati Aleksino dalje školovanje, jer za koji dan završava I razred, po mom mišljenju veoma uspešno, ali o tome ću kasnije.

27 Preuzeto sa B92 bloga, <http://blog.b92.net/text/10177/Inkluzija--moje-iskustvo/>, blogerka natasavb, <http://blog.b92.net/user/85144/natasavb/>, 05. jun 2009. godine

28 IT za inkluzivno društvo http://www.inkluzija.org/index.php?option=com_content&view=category&id=40:istraivanja&Itemid=21&layout=default

Kada je Aleksa imao tri godine preporuka je bila da krene u redovan vrtić, jer bi to bio najbolji podsticaj za njega. Pokušala sam da ga upišem u državni vrtić u koji je pre toga išla moja starija kćerka, ali na samu pomen toga da kod njega možda ima elemenata autizma i pored preporuke njegovog psihologa, bili smo odbijeni i upućeni na specijalnu grupu. Rešenje je bilo upis u privatni vrtić, čija vlasnica je jedna divna žena. Aleksa je tamo išao dve godine i ostajao po 2-3 sata. Veoma mu je prijalo društvo druge dece iako je učestvovao samo u nekim igrama.

Kada je imao pet godina, logoped kod koje smo ga tada vodili je napravila kao neku malu školu za decu sa autizmom i misleći da će to biti bolje za njega, upisujemo ga tamo. Bilo ih je petorica u grupi, sličnog uzrasta i sličnih sposobnosti, što je u specijalnim grupama u državnim vrtićima nemoguće napraviti. Tamo je odlazio svaki dan na 3 sata i mada je bilo zamisljeno kao rad u grupi, više je ličilo na individualni rad. Samo jedan dečak iz grupe je imao potrebu za interakcijom, pa je do nje slabo dolazilo. Posle par meseci Aleksa je počeo da odbija da ide u tu školicu i prestali smo da ga vodimo, jer smo uvideli da mu ne prija.

Nekako u to vreme je stigao i poziv za upis u obavezno predškolsko. Otišla sam na razgovor sa psihologom i objasnila o čemu se radi i rekla da bih volela da Aleksa krene kod njih. U pitanju je bila državna predškolska ustanova i psiholog je bila spremna za saradnju. Predložila sam joj da Aleksa ima asistenta, jer se radilo o grupi o 25 dece i jednoj vaspitačici. Moj predlog je bio da asistent bude neko od studenata sa FASPER-a (bivsi defektološki fakultet). Prvo je bilo da može, pa ne može, pa može i na kraju ipak ne može jer ta predškolska ustanova i fakultet nemaju ugovor. Psiholog je ipak uspela da ubedi ostale u to da će Aleksi biti bolje sa asistentom i onda je ponuđeno da mu ja budem asistent. Naravno, ja sam to prihvatila, mada sam znala da to nije baš najbolje rešenje. Prvo Aleksa time ostaje i dalje upućen najviše na mene, a kao drugo bilo je dana, pogotovo na početku, kad mi nije bilo baš lako gledati mog malog Marsovca među drugom decom. U grupi je bila i jedna devojčica sa daunovim sindromom. Vaspitačica Brankica i ja smo veoma brzo našle zajednički jezik, na moju sreću, jer sam se plašila kako će ona da prihvati to da sam i ja tu.

Aleksa je od strane dečaka bio dobro prihvaćen, ali većina devojčica iz grupe je loše prihvatila M. Posle 2-3 meseca, vaspitačica sva očajna zbog toga mi je ispričala da joj je nekoliko roditelja tražilo da njihovo dete ne sedi pored M. Jedni su rekli da je njihovom detetu to teško da gleda, a jedna mama je kao razlog navela to da se njena kćerka žali da je boli stomak kad dođe iz škole, pa eto možda sedi iznad nekih podzemnih voda!

Posle završetka te školske godine, odlučili smo da odložimo polazak u školu za godinu dana. U tom državnom vrtiću je opet bilo prijavljeno mnogo dece, vrtić u koji je pre išao nije imao akreditovan program i to je značilo da treba pronaći novi. Izbor pada na jedan koji se nalazi blizu nas, na Bežanijskoj kosi. Na razgovor odlazimo Željka, devojka koja je u to vreme provodila sa Aleksom dva sata dnevno, da bi se širio krug ljudi sa kojima komunicira, Aleksa i ja. Mislila sam da je najbolje

da ga odmah vide, jer ljudi kad se pomene autizam svašta zamisle. Ja odlazim na razgovor sa vlasnicom, a Željka i Aleksa ostaju sa decom. Za vreme razgovora mi se učini da čujem Aleksu kako plače, a vlasnica kaže da je to verovatno neko od dece iz vrtića. Kao i svaka majka prepoznajem da je to ipak on, izlazim iz kancelarije i zatičem njih dvoje same. On je tražio da ide na neke stepenice i kad mu nisu dali počeo je da plače, a na to je psiholog vrtića rekla vaspitačici da izvede decu napolje da ga ne gledaju! Vlasnica mi je rekla da će mi za koji dan javiti da li će da ga prime i nikada se nije javila.

Pozvala sam opet psihologa iz državnog vrtića i ispričala šta se desilo i pitala da li može da ide kod njih i sledeće godine. Ona je rekla naravno da može, ali da misli da ima bolje rešenje za njega i posle dva dana me nazvala i dala broj privatnog vrtića na Vračaru. Već iscrpljena odlazim na još jedan razgovor. Srećom nailazim na Jovanku, punu razumevanja, a koja je inače psiholog. Posle razgovora mi kaže da Aleksa može od jeseni da krene kod njih i prihvata moj predlog da to bude sa asistentom. Jovanka je ostaloj deci iz grupe par dana pred Aleksin polazak rekla da će doći novi dečak koji zna engleski, koji voli da svira klavir, da se igra, ali da baš ne voli da priča. Na to je najpričljiviji dečak iz grupe rekao: „Pa on je isti kao ja, samo u suprotnom smeru.“

U međuvremenu počinjem već da se raspitujem za školu i saznajem za dve koje praktikuju inkluziju. Jedna od njih je u Braće Jerković, udaljena od nas oko 15 kilometara. Odlazim tamo na razgovor sa psihologom i dogovaramo se da se javim na proleće i da probamo da Aleksa tu krene u školu. Posle nekoliko meseci svakodnevnog odlaska na Vračar sa Novog Beograda i prelaska Gazele po nekoliko puta dnevno, shvatam da škola u Braće Jerković nije dobro rešenje i odlučim da odem na razgovor u školu koja se nalazi odmah pored naše zgrade, a u koju ide i moja kćerka. Objasnjavam školskom psihologu o čemu se radi i zašto bi bilo dobro da Aleksa ide u redovnu školu i to baš u tu, najbližu mestu stanovanja. Ohrabruje me to što žele da razgovaramo o toj mogućnosti, ali me svi ti razgovori i užasno iscrpljuju. Postavljaju se razna pitanja, da li su oni dovoljno stručni za tako nešto, da li bi mu možda bilo bolje u specijalnoj školi, jer tamo znaju bolje kako sa njim da rade, šta kao ne bude napredovao....

Trudim se da odgovorim na njihova pitanja i ponudim rešenja, ubeđujem da nije važna stručnost koliko volja. Objasnjavam da bi on možda u specijalnoj školi imao bolji individualni rad, ali da nije to ono što je njemu najviše potrebno, već socijalizacija. Da je moj cilj da on jednog dana funkcioniše kao samostalno i socijalno biće, a da to ne može da nauči u izolovanoj sredini. Da ga ne pripremam za specijalan život, jer takav ne postoji... Pričam o tome koliko je važno da ide u školu sa decom koju viđa i u parku. Predlažem im da ima asistenta i da to bude Bora koji je bio sa njim i u predškolskom i na moju veliku radost to prihvataju.

Na početku školske godine je održan roditeljski sastanak na kojem je psiholog objasnila ostalim roditeljima o čemu se radi i da će u razredu biti asistent. Niko nije imao ništa protiv toga. Ja sam rekla da je to moje dete i da slobodno ako neko želi

može da pita ako ga nešto zanima u vezi Alekse i rekla da on nije agresivno dete, jer znam da se roditelji obično toga najviše plaše. Deca iz razreda su ga divno prihvatila, a i on njih. Znam da je to i zahvaljujući njihovim roditeljima. Na roditeljskom sastanku na polugodištu, kojem nisam prisustvovala, jedna mama je rekla da misli da i njihova deca imaju jako puno koristi od toga što je Aleksa sa njima u razredu, a ostali roditelji su se složili sa njom. Naravno, svemu tome je mnogo doprinela i učiteljica, jer deca vide sa koliko topline se ona odnosi prema Aleksi.

Znam da sam odužila, ali evo i ukratko moje mišljenje o tome koji je napredak Aleksa ostvario u ovoj školskoj godini.

Na početku je ustajao po nekoliko puta za vreme časa, ali je vremenom uvideo da ne treba to da radi i jako brzo prestao. Sad mali folirant kad ne može više da izdrži traži da ide do WC-a, ali se odmah vrati na mesto. Dešavalo se da počne na času da priča sam sa sobom, ali kako učiteljica nije na to obraćala pažnju, nisu ni druga deca. Bora, asistent je u početku bio stalno pored njega, a sad sam trčakara hodnicima i kad čuje da je zvonilo vrati se i sedne na mesto. Kad Bora ne može da dođe ide bez njega u školu, samo što manje stvari uradi za vreme časa, jer mu je i dalje često potrebna potvrda da je dobro uradio, da bi nastavio dalje.

Pre polaska u školu nije voleo da crta, ali kad je krenuo u školu i video da druga deca to rade, počeo je i on. Na likovnom ostaje bez Bore, a učiteljica se po školi hvali njegovim crtežima. Matematika mu ide mnogo bolje nego srpski i skoro je dobio dve petice iz kontrolnih, jer ih učiteljica priprema na ocene. Engleski mu je omiljeni predmet i tu mu asistent i nije potreban.

Ono što je meni najvažnije je odnos sa drugom decom. Skoro se desilo da mu drug Đole priđe na svetu oko nas i počne da postavlja pitanja, a Aleksa da mu odgovara i da zajedno popunjavaju neki tekst u knjizi. Pre nekoliko dana, o čemu sam već sva ponosna pisala na nečijem blogu, imali su kros i Aleksa je krenuo da trči sa ostalim dečacima, a kada su to videle sve devojčice su počele da navijaju za njega. Danas mi je Bora ispričao da su imali fotografisanje za kraj godine. Prvo su se slikali svi zajedno, a onda je nekoliko devojčica tražilo od fotografa da ih slika sa Aleksom. Na rođendane ga deca redovno pozivaju, a skoro svi su bili na njegovm rođendanu.

Sve su to stvari koje mi daju snagu da nastavim dalje, kao i to što Aleksa mada po svom nekom tempu, stalno ide napred.

Međutim, nije uvek lako. Nije lako ići na sve te razgovore i objašnjavati stalno zašto je nešto dobro za njega i ja potpuno razmem roditelje koji nemaju snage sa sve to. Ovde se vraćam na onaj Zakon sa početka ove moje priče. Znam da Zakon sam po sebi nije dovoljan da se neke stvari promene, ali barem ne bi sve zavisilo od nečije dobre volje i od sreće da naletimo na dobre ljude koji su spremni da pomognu. Pokušala sam da saznam dokle je ta priča stigla i čula da je prošao Prosvetni savet i da treba da uđe u skupštinsku proceduru. Kada će biti izglasan ne zna se, a deca rastu i nemaju vremena da čekaju.

IZ MOG UGLA

SNEŽANA LAZAREVIĆ, majka dečaka sa autizmom

Naš sin Stefan ima četrnaest godina, i ide u šesti razred redovne osnovne škole. Imao je tri godine kada mu je u Zavodu za psihofiziološke poremećaje i govornu patologiju postavljena dijagnoza autizma. Tada nije govorio i nije se uvek odazivao na svoje ime. Nije bio zainteresovan da komunicira sa drugom decom, na specifičan način se igrao, satima ređajući kocke u kulu ili autiće u redove, a nama se obraćao samo kada mu nešto treba, i to tako što nas je povlačio za ruku i našom rukom pokazivao željenu stvar. Nije podnosio zvuk plača i tada bi se jako uznemirio, bacao se po podu, udarao glavom o zid i dugo plakao. Insistirao je da se sve odvija uvek istim redom i na isti način. Sa druge strane, mnogo je voleo televiziju, naročito reklame i muzičke emisije, kao i novine. Već tada smo bili ubeđeni, što se kasnije pokazalo i tačnim, da je nekako sam naučio da čita.

U to vreme smo započeli redovan tretman u Zavodu za psihofiziološke poremećaje i govornu patologiju i uz podršku psihološkinje Nataše, počelo je „prestrojavanje“ naše porodice, učili smo kako da se ponašamo prema Stefanu, kako da postavljamo granice, šta je potrebno da uradimo kako bi podstakli njegov razvoj. Počeli smo i sa posetama logopedici Ivani. Tada je u ovoj ustanovi radila jedna grupa stručnjaka koja se vrlo ozbiljno bavila problemima u komunikaciji, tako da smo se odmah uključili i u „grupnu terapiju“, gde su u aktivnosti prilagođene uzrastu ove dece bile uključene i cele njihove porodice. Sve što se odvijalo tokom ovih nedeljnih aktivnosti, bilo je analizirano na roditeljskim sastancima jednom mesečno. „Grupa“ nas je uverila u to kako vršnjaci i grupne aktivnosti imaju veliki značaj za razvoj čak i onog deteta koje ne pokazuje spontano interesovanje da se uključi u igru sa drugom decom, ali da te aktivnosti moraju da budu strukturirane i dobro osmišljene. Funkcija grupe nije bila samo u tome da dete uči, već i u tome što smo i mi mnogo naučili o svom detetu i njegovim mogućnostima, direktnim posmatranjem njegovih i reakcija druge dece. Uz to, dobijali smo savete stručnih osoba, i ono što su nam savetovali odmah je i demonstrirano. Roditeljski sastanci su bili prilika da roditelji međusobno razmene iskustva. Tako smo shvatili da nismo usamljeni, i stvorena je jedna mreža podrške koja nam je puno značila u ovo vreme suočavanja sa teškoćama koje je naše dete imalo.

Zahvaljujući svemu ovome, Stefan je počeo brzo da napreduje. Mi imamo i devojčicu mlađu dve godine od njega i u mnogo čemu on ju je imitirao. Tako se nekako i poklopilo vreme kada je ona progovarala, i kada su se kod Stefana pojavile prve reči. Samo što su njene prve reči bile – mama, tata, daj... a njegove Politika, Siti i Pink. Ona je postajala sve samostalnija – sama je jela, pokušavala da se svuče i obuče, a i on ju je uz našu podršku i pomoć pratio. Kada je Marija imala tri, a on pet godina, posle dužeg neplaćenog odsustva ja sam napustila posao, jer deca još uvek nisu bila upisana u vrtić. To je bila prva prepreka na koju smo naišli – pronaći vrtić koji ima mesta, i u koji možemo da upišemo oba naša deteta.

Generalno, mislim da nas je u svemu ipak pratila sreća – uprkos nekoliko neuspješnih pokušaja, ubrzo je u vrtiću „Naša bajka“ na Zvezdari otvorena razvojna grupa u koju je upisan Stefan, a Marija u njihovu mlađu grupu. Ovaj vrtić je mala ustanova, sa po jednom uzrasnom grupom u svakoj generaciji, i jednom razvojnom grupom. Režim rada je liberalan, i dosta aktivnosti se odvija uz učešće sve dece, tako da je Stefan, uz podršku svojih vaspitačica Branke i Ljilje vrlo brzo počeo da boravi u redovnim grupama neko kraće vreme. On se za to delimično i sam izborio, jer je upoznao sve vaspitačice i posle kraćeg boravka u svojoj „matičnoj“ grupi odlazio je u „posetu“ kod omiljenih vaspitačica. Vremenom smo zaključili da je on „prerastao“ razvojnu grupu, i osećali smo da bi bilo dobro da pokušamo da se on i zvanično upiše u redovnu grupu. Tu prepreku ipak nismo uspjeli da prevaziđemo – argumenti uprave bili su da je to nemoguće zbog velikog broja dece. Ipak, zahvaljujući posebnoj osetljivosti dela zaposlenih, naročito vaspitačica Violete i Ljilje koje su u to vreme vodile predškolsku grupu, Stefan je uključen u veći deo aktivnosti ove grupe. Pokazalo se da se najbolje snalazio u vreme kada su deca, u okviru savladavanja predškolskog programa, radila na osnovama pisanja i računanja. Svi su, kao pravi mali đaci sedeli za stolom i u svojim knjižicama trebali su da nešto oboje, nacrtaju, pokušaju da napišu. Iako smo mislili da će možda sedenje u klupi predstavljati problem, pokazalo se da to nije tako. On je bez većih problema prihvatao da zajedno sa drugom decom uradi svoje zadatke. Mislim da je to zbog toga jer mu je bilo jasno šta se od njega očekuje, koliko dugo treba da radi (obično je bila jedna ili dve strane u vežbanci), i šta sledi posle – slobodna igra. Ipak, slobodna igra za njega je predstavljala problem – sećam se da mi je jednom prilikom vaspitačica Violeta ispričala kako mu je, misleći da će se na taj način zaigrati kazala da bi mogao autiče da odveze u garažu. Umesto da vozi igračke putem koji je bio nacrtan na tepihu, on je po celoj prostoriji sakupljao autiče, izručio ih u garažu i kazao kako će se sada vratiti kod Brankice i Ljilje (u razvojnu grupu).

Ipak, i neki od zadataka za njega su predstavljali problem – od dece se očekivalo da dosta crtaju, a njemu to nikada nije bilo zanimljivo. Uvek su ga mnogo više zanimala slova i reči. Zato smo baš u to vreme kod kuće pokušavali da počnemo sa učenjem pisanja. Ipak, pokazivao je otpor, nije želeo da koristi olovku. Pokušaji da ga navedemo da vežba elemente slova, pisanje samih slova, svog ili imena članova porodice nisu urodili plodom. Olovku je držao kao koplje, a sami pokušaji pisanja trajali su kratko, i on se vraćao mnogo zanimljivijoj aktivnosti – čitanju. Sve dok nam jednog dana nije tražio da mu kupimo neku kompilaciju narodne muzike njegovog omiljenog izdavača – Granda. Tata mu je obećao da će kompilaciju dobiti, ali uz uslov da prepíše omot te kasete. On je pristao sa osmehom, ali mi nismo očekivali da će biti u stanju i da održi obećanje. Ipak, uz veliki napor i upornost, prepisao je sva imena izvođača, i ubrzo smo smislili novu igru – tata mu je dirktirao imena pevača, a mama pevačica, i vežbanje pisanja više nije predstavljalo problem. Ali, rekoah, crtanje zato jeste. U vrtiću su jednom radili vežbu – na vrhu strane odštampan je broj (npr. 5), ispod njega neki predmet ili objekat (npr. kuća) i trebalo je da nacrtaju ispod svega pet kuća. Umesto da crta, on je napisao – kuća, kuća, kuća, kuća, kuća.

U to vreme, uveliko smo razmišljali o upisu u školu. Osećali smo da bi on uz podršku mogao da se snađe u redovnoj školi, ali smo pretpostavili da ne bi bilo dobro rešenje upisati ga u nama najbližu školu u Kaluđerici. To je škola koja ima oko 2000 đaka, radi u tri smene, i smatrali smo da bi mu bilo teško da se snađe u tako velikom kolektivu. Razmišljali smo da bi bilo dobro da pronađemo učiteljicu koja će biti spremna da prihvati uključivanje deteta koje ima problem u komunikaciji u svoj razred i počeli smo da tragamo za njom. U međuvremenu, čuli smo da škola „Ivan Goran Kovačić“ počinje da sprovodi program inkluzivnog obrazovanja. Ja sam nenajavljena otišla u školu, u želji da zakažem razgovor sa psihologom, negde početkom februara 2004. godine. Međutim, tadašnja psihološkinja bila je na poslu, i prihvatila da odmah obavimo razgovor. Moram da priznam da sam očekivala makar mali otpor, ali ga nije bilo – već sledećeg dana Stefan je upisan u školu. Krajem juna, psihološkinja nam je organizovala i susret i upoznavanje sa budućom učiteljicom, zajedno smo obišli školu, videli učionicu.

Prvog radnog dana, učiteljica Zejna me je zamolila da sedim ispred učionice za vreme nastave, u slučaju da se desi nešto nepredviđeno. Ipak, nikakvih problema nije bilo, i već na velikom odmoru kazala mi je da za tim nema potrebe. Stefan je bio pravi mali đak, crtao, pisao, javljao se da nešto izrecituje ili da ispriča bajku. Zadatke iz matematike rešavao je među prvima, a deca su posebno bila fascinirana brzinom njegovog čitanja. Učiteljica je često komentarisala kako se za vreme trajanja časova ne može uočiti nikakva njegova specifičnost, niti se u bilo čemu njegovo ponašanje razlikovalo od ponašanja druge dece. Ipak, u tim prvim danima, pa sve do kraja prvog polugodišta trebala mu je podrška tokom odmora. Često je zaboravljao da u dvorište za vreme velikog odmora ponese užinu koju smo ujutru pakovali u njegov ranac. Kada bi video nekog starijeg učenika koji bi u rukama držao udžbenik i preslišavao se pripremajući se za neki kontrolni ili pismeni zadatak, pokušavao je da mu „otme“ knjigu, želeći da pogleda i pročita naslovnu stranu ili štamparsku belešku. U to vreme, jako je voleo i da pročita deklaracije sa raznih proizvoda, i u želji da zadovolji svoju radoznalost – ko je proizvođač ili kakav je sastav nekog soka, jurio je decu po dvorištu u pokušaju da im uzme sok ili čips. Zato smo se suprug i ja tokom celog prvog polugodišta prvog razreda smenjivali i „dežurali“ u školi tokom nastave da bi usmeravali njegovo ponašanje i da bi zajedno sa njim na kraju radnog dana proverili da li je sve svoje stvari spakovao u ranac. U to vreme, veliki problem predstavljalo mu je i kada bi nešto od pribora zaboravio ili izgubio u školi. Prvi veći „incident“ dogodio se kada se, na času likovnog jedna njegova zelena bojica umešala među bojice druge dece. Jako se uznemirio kada nije uspeo da je pronađe, a nije želeo da pristane i koristi bojicu druge dece. Čak mu je učiteljica u školskoj knjižari kupila ceo nov komplet, ali je on i dalje plakao i bio vrlo uznemiren. Od tada smo njegov pribor obeležavali nalepnicama, i uvek je sa sobom nosio još jedan, rezervni komplet bojica. Ipak, od tada je naučio i šta znači „pozajmiti“ nekome nešto, ili od nekoga, i utrkivao se da pozajmi knjigu, olovku ili da list iz sveske detetu koje je zaboravilo da ponese nešto od pribora.

Sve do kraja četvrtog razreda u savladavanju gradiva nije bilo većih problema. Kod kuće smo puno radili i vežbali, neke predmete učio je sa tatom a neke sa mamom, a mi smo se trudili da sve ono što uči „prevedemo“ na njemu razumljiv jezik, odnosno da mu učinimo zanimljivim. Sva deca osnove računanja uče tako što sabiraju jabuke, bombone ili kugle sladoleda, ali to njemu nije bilo interesantno. Zato je on sa tatom vežbao „Grand matematiku“: na podijum je izašlo tri pevača i dve pevačice. Zadatak je bio da izračuna koliko je ljudi ukupno na sceni. Kada su učili oduzimanje, pevači su odlazili sa scene kada bi završili nastup. Šta uopšte znači množenje shvatio je kada je dobio zadatak da je neki pevač izdao dva CD-a sa po osam pesama... Čak i mnogo kasnije, u višim razredima, učio je kako se izračunava površina geometrijskih figura tako što je zamišljao da računa površinu podijuma njegove omiljene emisije „Grand šou-a“. Gramatika mu je uvek bila zanimljiva i dobro je razumeo i usvajao gramatička pravila, ali je problem mogla da predstavlja forma zadatka. Ako bi vežbali da imenice razvrstava u tabelu po rodu tako da rodovi budu u kolonama, a imenice u redovima, dešavalo se da na neki zadatak na kontrolnom ne uradi dobro, jer je tabela koju bi trebalo da popuni bila postavljena drugačije od onoga na šta je navikao – rodovi su bili u redovima, a imenice u kolonama.

Deca u razredu brzo su ga prihvatila. Ubrzo se formirala grupa dece koja je posebno brinula o njemu i pokušavala da mu pomogne kada mu je pomoć bila potrebna. Bilo je naravno i dece koja nisu bila mnogo zainteresovana za druženje sa njim, ali ni sa njima nikada nije bilo većih problema. Stefan je sa svojim razredom išao na sve izlete, a na rekreativne nastave išli smo i mi. Tako smo upoznali njegove školske drugove i drugarice, i oni su znali da uvek mogu da nam se obrate i pitaju za objašnjenje nekog njegovog ponašanja koje im nije bilo jasno. Ipak, njegova komunikacija sa vršnjacima često je bila (i još uvek je) stereotipna. On za svakog od njih ima po nekoliko pitanja koja stalno ponavlja, a naročito ih nervira jer pokušava da ih „cima“ (njegov izraz) – glavu nekog deteta, odnosno devojčice koja ima vezanu kosu u rep prislanja na grudi i pritiska njome svoju grudnu kost. Još u prvom razredu organizovali smo razgovor sa decom na kome sam pokušala da im objasnim neke od njegovih specifičnosti i mislim da je i to, pored apsolutnog prihvatanja od strane učiteljice doprinelo da u njihovom odnosu ne bude većih problema.

Učiteljica je vodila računa da on u školi uči i druge veštine, a ne samo stvari predviđene planom i programom. Obično bi njega slala kod tetkica po kredu, da prenese neku poruku direktoru, nekoj drugoj učiteljici. Ako bi trebalo nešto da se kupi u školskoj knjižari, Stefan je dobijao u zadatak da to obavi, a često i zaduženje da odnese sekretarici škole kontrolne zadatke na fotokopiranje. Sve je ovo bilo vrlo važno jer su ga upoznali svi zaposleni u školi, a i on je učio da komunicira sa sve većim brojem ljudi.

Učestvovao je i na svim školskim priredbama, bio pozivan na rođendane, bilo je dece koja su ga pozivala telefonom kući da bi ga podsetili da treba da se pripremi za neki kontrolni, ili da ponese nešto od opreme za čas likovnog. Uvek mu je bilo teško da zapamti šta tačno ima za domaći zadatak. Često sam ga savetovala da

odmah to sebi zapiše u svesku ili obeleži u knjizi, jednom sam mu dala beležnicu sa datumima da bi je koristio da zabeleži svoje obaveze, ali je to često zaboravljao – nekada zato što mu sam zadatak nije bio dovoljno jasan („Iz srpskog treba da napišemo sastav o tome“. „O čemu?“ „Pa ne znam, učiteljica je rekla, napišite sastav o tome“ – očigledno je da je ovoj rečenici predhodio razgovor o nekoj temi ali on nije bio u stanju da ga poveže sa zadatkom), a nekada jer je „žurio“ na neko drugo mesto – na odmor, u kabinet za likovno, u salu za fizičko...

Polazak u peti razred i navikavanje na nove uslove bio je prilično težak. U nižim razredima on je bio zaštićen, navikao se na način rada učiteljice, ona ga je dobro poznavala i razumela njegove specifičnosti, zahtevi što se tiče gradiva bili su mnogo manji. Ova promena je svakako teška svoj deci, a njemu još više: kabinetaska nastava, stalne promene mesta sedenja u različitim učionicama sa različitim rasporedom nameštaja, pitanje gde ostaviti ranac za vreme velikog odmora na pr. (nekoliko puta, kada bih se zatekla u to vreme u školi viđala sam ga sa rancem na leđima), mnogo različitih nastavnika od kojih je za neke tvrdio da su jako „strogi“... sve su to bile stvari koje su ga mučile. Gradivo je bilo jako obimno, kriterijum ocenjivanja prilično visok. Iako smo svakog dana puno radili, iako nismo preskakali ni jedan domaći zadatak, rezultati koje je u početku pokazivao bili su lošiji nego što je on očekivao, i lošiji nego što je do tada navikao. Predpostavljam i da je on, a posebno njegov način komunikacije bio vrlo neobičan nastavnicima, koji su se po prvi put susretali sa detetom sa autizmom. Ja sam zato nastavnicima napisala tekst u kome sam pokušala da opišem kako Stefan funkcioniše, kako uči i razume, i da im na taj način olakšam rad sa njim. Razgovarala sam sa psihološkinjom, pedagoškinjom, razrednim starešinom. Neki nastavnici su pokazali više razumevanja i spremnosti da mu pomognu i donekle se prilagode, a neki manje, ali su promene bile prilično spore.

Kod kuće, mi smo nastavili da mu ono što treba da nauči predstavljamo tako da mu bude što zanimljivije i razumljivije. Sećam se koliko je smeha izazvala anegdota kako je naučio šta je rečna mreža, šta rečni sistem, a šta sliv. Crtanje dijagrama, posmatranje geografske karte, pa ni „bubanje“ definicija napamet nije bilo od pomoći. A to je samo delić jedne od lekcija iz geografije. Konačno, sve mu se „razbistrilo“ kada sam mu kazala da je rečni sistem sličan „Grand produkciji“ – svi pevači i sve pevačice koje pevaju u Grandu, ulivaju se u veliku reku – „Grand“, kao što rečni sistem čine velika reka i sve njene pritoke. Rečnu mrežu čine sve reke sa neke teritorije – slično kao što mrežu izdavača čine svi izdavači muzike u Srbiji. Sliv je teritorija sa koje se sve reke ulivaju u jedno more, jezero, okean, kao što se neki od izvođača „ulivaju“ ili pripadaju zabavnoj, a neki narodnoj, ili klasičnoj muzici.

Uz veliki njegov napor i našu podršku, peti razred je završio vrlodobrim uspehom, ali je bio preumoran i nije više uživao u odlascima u školu. Zato smo razgovarali sa direktorom škole i ponudili pomoć stručnjaka. Uputili smo i pisani zahtev školi da se pristupi izradi individualnih obrazovnih planova. Tako je u šestom razredu održan sastanak sa odeljenskim većem koje predaje njegovom razredu i stvari su polako počele da se menjaju. Sa nastavnicima se dogovaramo pre kontrol-

nih i pismenih zadataka o njihovoj sadržini. Često sami i formulišemo pitanja da bi njemu bila jasnija. Prilikom usmenog odgovaranja, naročito kad su u pitanju predmeti gde se očekuje duže usmeno izlaganje (istorija i geografija, biologija) njemu je teško da odgovara bez mnoštva potpitanja. Često nastavnicima i pošaljemo pitanja na koja on može da odgovori. To je odmah dalo rezultate – njegov rad nagrađen je i mogućnošću da svoje znanje pokaže.

On još uvek mnoge od stvari koje čuje ili doživi u školi ne razume sasvim, ili ih razume doslovno – nije uvek siguran kada se neko šali, kada ironiše, a kada je ozbiljan, ukoliko nastavnik na kraju časa ne kaže izričito da je potrebno naučiti lekciju koju su upravo radili, on kod kuće pokazuje otpor (jer nije rekao/rekla...). Njegovi školski drugovi i drugarice rastu, menjaju se i imaju pubertetske probleme, koje on ne razume uvek i zato sve češće ostaje usamljen, naročito zato što ne razume zašto su mu neka ponašanja do skoro bila dozvoljena, a više ne (kao na primer, da golica drugarice ili da one njega golicaju). Sve ređe se druži i sa decom u vreme van nastave, jer se rođendani više ne slave ili se slave u užem krugu, a i za nas kao porodicu je preveliki napor da to organizujemo jer stanujemo daleko od škole i školskih drugova (a ne malo puta je moj suprug dovezio decu kod nas da se zajedno poigraju, i zatim ih vraćao nazad). Do nedavno je on bio spreman da poslušava svoje drugarice kada ga opomenu na času (ako se zaboravio, pa počeo da šeta ili da nešto kaže), a sada je njihove opomene počeo da doživljava kao uvredu („Šta njih briga šta ja radim“). Ipak, mnogo je sazreo, napredovao, učio u društvu svojih vršnjaka i od njih. Ima priliku da doživi sve što i druga deca njegovog uzrasta.

Njegovo školovanje predstavlja veliki napor za našu porodicu. Često kažemo kako mi ne živimo život već njegovu školu. U dosadašnjim uslovima to je bilo neophodno da bi on uopšte mogao da se obrazuje. Nije u pitanju samo pomoć i podrška prilikom izrade domaćih zadataka i učenja već mnogo više – od njega se ne može očekivati da se kao ostali đaci ponekad „snađe“ – da prepíše, da zamoli da mu se odgovaranje odloži jer nije spreman, da koristi elokvenciju i sam donosi zaključke. Međutim, i tu ima promena, jer on uči od svojih školskih drugova. Kako raste, sve više uočava koliko se njegovo ponašanje razlikuje od ponašanja druge dece i traži savet kako to da promeni. Nedavno me je zamolio da mu napišem spisak pitanja koja bi mogao da postavlja svojim drugaricama jer ne želi da mu više govore da je dosadan („A ja sam ne mogu da se setim šta bih mogao da ih pitam“). Sada osećamo da bi bilo dobro pružiti dodatnu podršku i drugoj deci, priliku da pitaju i da kažu šta je to sve što im kod njega smeta, ali i šta cene kod njega kako bi dalje izgrađivali međusobne odnose. Pedagoškinja škole obećala je da će organizovati takve radionice u njegovom razredu. Mislim kako bi bar to bilo mnogo lakše da Stefan ide u najbližu školu gde bi njegovi školski drugovi živeli u komšiluku, kada bi bilo mnogo lakše organizovati druženje i zajedničke susrete.

Ipak, obrazovanje u redovnoj školi pružilo mu je mnogo mogućnosti za razvoj u prirodnoj grupi vršnjaka i verujem da bi njegove teškoće bile mnogo izraženije bez te autentične podrške vršnjačke grupe.

IZ STEFANOVOG UGLA

STEFAN LAZAREVIĆ, učenik VI razreda OŠ „Ivan Goran Kovačić“, Beograd

Šta najviše voliš da radiš u školi?

U školi najviše volim da sretnem Rakinu (pedagoga u školi) i tetkice, i da razgovaram sa njima. Volim da sretnem i svoju učiteljicu, pa pričamo o tome kako je i šta radi sa svojim novim đacima.

Šta voliš da radiš sam?

Volim da igram košarku, da se ljuljam na ljuljašci, da plivam na bazenu kada je leto, da se igram na kompjuteru – volim na Internetu da tražim članke

o mojim omiljenim ličnostima, da gledam njihove diskografije, volim da gledam emisije i to uglavnom one muzičke (Grand, Gold, ZAM, Minimaks viziju, Crne bisere). Volim da čitam knjige Branislava Nušića i Vanje Bulića, Ljubivoja Ršumovića, Duška Radovića, jer me vrlo zanimaju njihove biografije i znam vrlo puno o njima. Volim i serije Siniše Pavića. Najviše mi se sviđaju: „Vruć vetar“, „Bolji život“, „Srećni ljudi“, „Porodično blago“, „Stižu dolari“ i „Bela lađa“. Sviđaju mi se zato što su porodične i volim da gledam kuće glavnih likova. Mnogo volim da slušam folk i narodnu muziku, omiljeni pevači su mi iz „Zvezda Granda“ Aleksandra Bursać i Rada Manojlović, volim i rok muziku: Bajaga, Riblja Čorba, Yu grupa i muzika koja se svira na svirkama kod tatinih drugova. Na tim svirkama sviram klavijature na playback. Voleo bih da naučim i da sviram harmoniku. Želeo bih da postanem voditelj kao Vanja Bulić. Njega volim zato što su mu dobre emisije i zato što je dobar novinar, pisac i scenarista. Volim da se igram kao kobajagi da sam voditelj emisija „Euro Grand“ i „Problem i još ponešto“. Volim i da gledam rijaliti „Farma“. Ove godine nemam favorita, ali sam prošli put imao favorita, manekenku Sandru.

Šta voliš da radiš sa drugaricama i drugovima?

Volim da se družim sa Minom, Nađom, Lanom i Andrijanom. I snimali smo pesme koje je moj tata napisao, pa su dolazile kod mene kući. Lana me je prošle godine zvala na svoj rođendan u Grocku. Volim da ih pitam da li gledaju neke emisije i da ih cimam, a one mi ne daju. Volim da se družim sa Filipom zato što sedim sa njim i on mi uvek pomaže. Zameram Milošu zato što mi ne vraća olovke i bojice, a ja svi-ma pozajmljujem sve što njima treba. Vrlo sam se obradovao kada su prošle godine, za moj rođendan, pripremili zabavu iznenađenja na času matematike.

Inicijativa za inkluziju VelikiMali

Kad bi mogao da biraš, koje predmete bi izbacio sa spiska predmeta?

Kad bi mogao da biram izbacio bi geografiju i fiziku, zato što su mnogo teži. Fiziku zato što su zadaci mnogo teški, a geografiju iz razloga zato što je kontrolni bio mnogo težak.

Koje predmete nikada ne bi izbacio sa spiska predmeta?

Matematiku, zbog razredne zato što je dobra i zato što mi uvek pomaže, srpski zato što smo čitali komedije, a ja ih mnogo volim. Engleski, zato što je nastavnica vrlo dobra i uvek me pohvaljuje. Likovno, muzičko zato što komponujemo, a ja volim da to radim, tehničko zato što je nastavnica vrlo dobra, i volim da budem domar.

Šta bi voleo da radiš u školi što sada ne radiš nikada?

Da crtam moje omiljene likove.

Kada bi tvoja škola mogla da bude jedan Grand šou ali da i dalje bude škola, šta bi sve u njoj bilo da se uči, radi, kako bi se deca zabavljala, gde bi sve išla?

Učili bi kako se peva, da radimo špicu u kojoj se peva, jer to mnogo volim, da radimo studio koji posebno volim...

SEDMOGODIŠNJE INKLUZIVNO ISKUSTVO

INTERVJU: MIRJANA TRIFUNOVIĆ – PAUL, pedagoškinja

U pančevačkoj osnovnoj školi „Isidora Sekulić“ pojam i praksa inkluzivnog obrazovanja usvojen je i pre stupanja na snagu novog Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. Sa pedagoškinjom Mirjanom Trifunović – Paul razgovarali smo o inkluzivnoj praksi u ovoj školi, odnosu prosvetnih radnika i radnica prema odredbama novog zakona, individualnim obrazovnim planovima, vrednostima inkluzije, ali i o preperkama za njenu realizaciju.

Kada i kako je počeo inkluzivni proces u školi „Isidora Sekulić“?

– Mislim da je taj proces počeo pre sedam godina kada smo dobili prvog učenika čiji je uspeh u savladavanju gradiva vidno odstupao od, da tako kažem, uobičajnih postignuća i veština dece koja su većinska u ovoj školi. Ova promena, kao i svaka druga, počela je od pojedinaca i pojedinki, kompetentnih i istrajnih nastavnika i nastavnica, koji su uvideli da je njihova misija da obrazuju svako dete u našoj školi. Dečak sa smetnjama u razvoju bio je svom učitelju izazov, a ne problem i učitelj se sa tim izazovom uspešno izborio. Primenjivao je različite

modifikacije u nastavnim, ali i u vannastavnim aktivnostima. Radio je na obrazovnom aspektu svog učenika, ali i na razvoju socijalnih veština. Pomenuti dečak trenutno pohađa sedmi razred. Dakle, naše iskustvo u inkluzivnom obrazovanju je dugo sedam godina.

Koliko učenika i učenica sa teškoćama u razvoju trenutno pohađa Vašu školu?

– Zvanično, troje. Pod terminom zvanično podrazumevam one koji imaju medicinsku dokumentaciju. Prema našoj stručnoj proceni ima ih osmoro. Neke od njih nije lako smestiti u postojeće dijagnostičke kategorije i mi to ni ne pokušavamo. Ne šaljemo ih kod lekara niti na kategorizaciju, jer ne vidimo svrhu takvog postupka. Medicinska dokumentacija bi mnogo više uznemirila porodicu, nego što bi dovela do nekakvih odgovora i praktičnih putokaza. Ti đaci imaju individualne obrazovne planove iz nekih predmeta, ili pojedinih oblasti i postižu veoma zadovoljavajuće rezultate.

Deo stručne javnosti osporava ideju individualnih obrazovnih planova. Kakav je Vaš stav o njihovoj funkcionalnosti?

– Postoji niz drugih modifikacija koje se tiču celog odeljenja, ali i pojedinih grupa učenika bilo da se radi o specifičnostima tipa teškoća u razvoju, darovitosti ili veće naklonjenosti određenim predmetima. Važno je da svi koji rade direktno sa decom osete njihove potrebe i mogućnosti, i da se što promišljenije pripreme za časove, kako bi svi đaci dobili kvalitetno obrazovanje. Međutim, kada je neophodno modifikovati obrazovni standard, individualni obrazovni plan je najbolje rešenje. Retko koja prosvetna alatka može imati uspeha kao IOP, jer on u svojoj definiciji nosi odrednicu funkcionalnosti. Tim se okuplja oko konkretnog deteta i planira šta ono može u narednom periodu da postigne. Problem je što ovo društvo ima ideju da sve što se proba mora odmah da uspe i to u najvećoj mogućoj meri. To generalno u radu sa ljudima nije moguće. Naše je da probamo i pokušavamo, doživljavamo uspehe ili neuspehe, učimo na njima i trudimo se da iz svakog detea izvučemo njegov maksimum.

Da li su prosvetni radnici i radnice spremni za promenu sistema rada sa učenicima koji imaju teškoće u razvoju?

– U našoj školi prema nekim procenama oko 40 posto nastavnog kadra je spremno. Od međunarodnih konsultanata smo dobili potvrdu da je to kritična masa sa kojom je moguće napraviti inkluzivnu sredinu u školi. Moje lično mišljenje je da je taj procenat posle toliko godina rada u inkluzivnoj školi mali i govori koliko je teško doći do toga da većina zaposlenih u obrazovanju prihvati principe inkluzivnog obrazovanja kao deo svog posla. Mislim da je realno očekivati teškoće u Srbiji kada je u pitanju inkluzivno obrazovanje, zato što deo nastavnog kadra nije dovoljno informisan, senzibilisan i obučan da to radi na najbolji način i u najboljem interesu

dece. Trenutno je u pripremi velika nacionalna obuka od strane Ministarstva prosvete koja će obuhvatati po pet zaposlenih iz svih škola u Srbiji. Obuka je zamišljena kao senzitivizacija i obaveštavanje o inkluzivnim procesima u školi, ali se nadam da će se posle obuke preći na konkretizaciju ideje kako škola može da prilagodi nastavu i vannastavne aktivnosti potrebama sve dece.

Kako, prema Vašem mišljenju, teče proses inkluzije u Srbiji?

I pored toga što Srbija mnogo kasni za ostatkom Evrope u tom procesu, čini mi se da je među ljudima koji su delegirani od strane vlasti da sprovode inkluzivno obrazovanje nastala pometnja i užurbanost. Izgleda kao da nam se prebrzo desila promena, a u stvari promena kasni nekih tridesetak godina. Ipak, mislim da je obrazovni sistem u ovom trenutku spremniji za promene, nego sistem socijalne zaštite i zdravstveni sistem. Inkluzija se može uspešno implementirati u zajednicu jedino uz povezanost ta tri sistema, ali stiće se utisak da, osim pojedinačnih inicijativa, ne postoji baš previše spremnosti da se traga za konstruktivnim načinima kako da se povežemo da bi deci bilo dobro. Nedostaje holistički pristup. Stvari su iz ugla donosioca odluka i dalje deklarativne. Čini mi se nekada da nadležni i dalje to više rade da bi dostigli sledeći korak u procesu priključivanja Evropskoj Uniji, nego što se istinski zalažu, verujući u ideju inkluzije i njenu realizacije. Na svim instancama dobijate socijalno poželjne odgovore, ali kada to treba konkretizovati, nailazite na problem...

Kakva je, konkretno, situacija u našem gradu?

– Mi smo jedna od devet škola koje su, na republičkom nivou, proglašene model školama inkluzivnog obrazovanja. Priznanje je došlo od strane Ministarstva prosvete i programa „Unapređenje usluga na lokalnom nivou“. Jedina smo škola u Pančevu koja je dobila to zvanje, ali i određeni finansijski prostor da realizujemo projekte koje smo planirali tim povodom. Pančevo jeste grad koji je primer dobre prakse i tu je nivo prilagođavanja škola deci sa smetnjama u razvoju na višem nivou nego u većini drugih gradova u Srbiji. Mislim da je razlog to što u našem gradu postoji već čitavu deceniju organizacija kao što je „VelikiMali“, koja omogućava sistemsko inkluzivno delovanje od predškolskog uzrasta. Rezultat toga je i činjenica da imamo učenike i učenice sa smetnjama u razvoju i u redovnom srednjoškolskom obrazovnom sistemu.

Vrednosti inkluzije su...?

– Ja sam zagovornica socijalne inkluzije i inkluzivnog obrazovanja. Idealno društvo je ono u kojem svaki pojedinac može da ostvari sve svoje kapacitete i da živi dostojanstveno svoj život. Inkluzija jeste put izgradnje humanističkog društva. Sa praktične strane gledano, ona je i ekonomski isplativa. Žao mi je što oko ovog pitanja, kao i oko mnogih drugih, još uvek ne postoji nacionalni konsenzus.

PROGRAM PODRŠKE ZA OSTVARIVANJE PRAVA NA OBRAZOVANJA I VASPITANJA DECE SA TEŠKOĆAMA U RAZVOJU INICIJATIVE ZA INKLUZIJU VELIKIMALI

Inicijativa za inkluziju VelikiMali od 1999. godine radi na zaštiti i promociji prava dece sa teškoćama u razvoju u skladu sa Konvencijom o pravima deteta. Kroz organizovanu stručnu podršku porodicama, a u saradnji sa drugim akterima u lokalnoj zajednici, zemlji i inostranstvu, nastojimo da stvorimo kvalitetnije uslove i trajnija rešenja za kvalitetno obrazovanje dece sa teškoćama i njihov razvoj sa vršnjacima.

Kroz obezbeđivanje neophodne edukacije, stalne kontakte sa vrtićima i školama, rad sa porodicama uspehi smo da za deset godina izgradimo partnerske odnose sa vaspitno-obrazovnim ustanovama i da rezultat toga bude početak razvoja inkluzivnog obrazovanja, primene individualizovanih obrazovnih programa, veći broj dece sa teškoćama u razvoju u redovnim vršnjačkim grupama i školama i kvalitetniji proces njihovog obrazovanja.

SARADNJA SA PREDŠKOLSKOM USTANOVOM „DEČIJA RADOST“ PANČEVO²⁹

VALENTINA ZAVIŠIĆ I NATAŠA MILOJEVIĆ

Program predškolskog obrazovanja dece sa teškoćama u razvoju Inicijativa za inkluziju VelikiMali u saradnji sa PU „Dečija radost“ razvija i realizuje od 2001. godine uz podršku mnogih međunarodnih donatora. U okviru programa ADF/RDDD – „Revitalizacija društva putem demokratskog delovanja“ finansiranog od strane USAID i donacijama grada Konstanca u Nemačkoj i lokalne samouprave, vrtić „Lasta“ je renoviran i adaptiran, tako da je arhitektonski prilagođen potrebama dece sa smetnjama u razvoju. Program rada podrazumeva partnerstvo između IZI VelikiMali i Predškolske ustanove „Dečija radost“ na realizaciji predškolskog obrazovanja dece sa smetnjama u razvoju. U 2005. godini ovaj program je jednim delom finansirala i SO Pančevo, a od 2007. godine je kroz ovaj projekat obezbedila angažovanje pet stručnjakinja. Pored finansijske podrške u realizaciji programskih aktivnosti, lokalna samouprava je obezbeđivala i logističku podršku prilikom održavanja mnogobrojnih seminara.

²⁹ Podaci iz izveštaja o realizaciji Programa obrazovanja i vaspitanja dece sa teškoćama u razvoju Inicijative za inkluziju VelikiMali i PU „Dečija radost“ iz Pančeva za školsku 2008/09 godinu

Opšti cilj programa je stvaranje uslova za dostupno i kvalitetno obrazovanje sve dece sa smetnjama u razvoju u Pančevu.

Specifični ciljevi:

- Jačanje kompetencija vaspitača/ica za kvalitetniji rad sa decom sa posebnim potrebama i individualizovan pristup u planiranju ciljeva i aktivnosti za dete
- Osnaživanje roditelja za ravnopravno i kvalitetno partnerstvo u vaspitanju, obrazovanju i podržavanju razvoja deteta
- Uključivanje dece sa teškoćama u razvoju u predškolsko obrazovanje (redovne vršnjačke grupe, integrativni vrtić „Lasta“) i direktna stručna podrška u ostvarivanju prava na razvoj i kvalitetno obrazovanje

Korisnici/ciljna grupa:

- Deca sa smetnjama u razvoju i njihove porodice
- Vaspitači/ce
- Deca široke populacije

Program obrazovanja i vaspitanja dece sa smetnjama u razvoju ostvaruje se kroz direktnu saradnju vaspitačica, roditelja, asistenata/kinja i stručnih saradnika/ca, uz uvažavanje svih specifičnosti i okolnosti koje prate razvoj deteta.

Program obezbeđuje:

- upoznavanje deteta i porodice
- planiranje i pravljenje opšteg plana podrške za dete i porodicu
- uključivanje roditelja i porodice u planiranje i realizaciju programa podrške
- uključivanje dece sa teškoćama u razvoju u redovne vršnjačke grupe
- uključivanje dece sa teškoćama u integrativnu grupu „Lasta“
- upoznavanje dece sa teškoćama koja su uključena u redovne vršnjačke grupe
- upoznavanje sa vaspitno-obrazovnom situacijom dece sa teškoćama koja su uključena u redovne vršnjačke grupe
- pravljenje individualnog plana podsticanja razvoja deteta
- upoznavanje vaspitača sa detetom, a zatim i zajedničko planiranje adaptacije prostora, aktivnosti, sadržaja, metoda i pristupa
- pripremu asistenata i vaspitača za podržavanje razvoja deteta
- praćenje razvoja deteta
- posmatranje, praćenje, i evaluaciju kvaliteta uključenosti i pružene podrške
- kreiranje Akcionih planova-individualizovanog pristupa u pružanju podrške u cilju postizanja kvalitetne uključenosti

Program se realizuje kroz integrativnu grupu „Lasta“, asistenciju u vrtićkim grupama, posete i boravak stručnih saradnika/ca u vrtićkim grupama, susrete i saradnju sa porodicama, sastanke odgovornih za realizaciju programa obrazovanja i vaspitanja dece sa smetnjama u razvoju, obuku za realizatore programa obrazovanja i vaspitanja dece sa smetnjama u razvoju i vođenje dokumentacije o deci i aktivnostima predškolskog programa.

Sve navedene aktivnosti su međusobno povezane i čine celinu programa podrške deci sa teškoćama u razvoju u realizaciji prava na obrazovanje i razvoj sa vršnjacima. Sa razvojem programa broj dece koji je podržan kroz ovaj program na godišnjem nivou se menjao. U proteklih dve godine na godišnjem nivou podržano je oko 35 dece.

Integrativna grupa „Lasta“

Za potrebe dece sa višestrukim i većim poteškoćama u razvoju i realizaciji svojih prava, neophodno je obezbediti dodatnu podršku za podsticanje razvoja, učenje svakodnevnih veština i navika, pripremu za uključivanje u redovne vrtićke grupe, odnosno za obrazovanje i vaspitanje u prirodnom okruženju, zajedno sa vršnjacima. Takođe, određen broj dece sa teškoćama u razvoju, nema mogućnost da se u određenom periodu uključe u redovno predškolsko obrazovanje u njihovom mestu boravka (okolnim selima) – ne postoje vrtići za mlađu decu predškolskog uzrasta, vrtićke grupe imaju popunjen broj, ne postoji mogućnost organizovanja intenzivne podrške kroz asistenciju.

Integrativna grupa «Lasta» funkcioniše od školske 2005. godine i ima status razvojno-tranzitorne grupe. Od 2005. do 2007. godine rad u integrativnoj grupi „Lasta“ se odvijao svakog radnog dana od 8.00 do 12.00 časova. Od školske 2007. godine rad se odvija svakog radnog dana od 8.00 do 16.00 časova i u potpunosti se finansira iz budžeta grada.

U cilju kvalitetnijeg rada integrativne grupe i pružanja individualizovane podrške deci kreirani su individualni planovi podrške za decu. Proces kreiranja individualnog plana podrške počinje od detaljnog opisa deteta (načina funkcionisanja, interesovanja, mogućnosti, specifičnosti u razvoju i sl.). U odnosu na to, planirani su specifični vaspitno-obrazovni ciljevi za dete, kao i načini (aktivnosti) njihovog dostizanja. Proces individualizacije programa podrške je veoma dinamičan, jer zahteva svakodnevno

Inicijativa za inkluziju VelikiMali, foto Sladana Ivanoski

Inicijativa za inkluziju VelikiMali, foto Slađana Ivanoski

praćenje i po potrebi revidiranje postavljenih ciljeva i aktivnosti. U proces planiranja i realizacije individualnog plana podrške uključeni su roditelji. Proces saradnje sa roditeljima tekao je kroz individualne susrete i timske sastanke.

U integrativni vrtić neka deca su uključena i 3-4 godine. To su deca za koju u ovom periodu ne postoje mogućnosti da se organizuje i pruži podrška koja im je potrebna za uključivanje u redovne vršnjačke grupe, što predstavlja cilj predškolskog programa podrške za svu decu. Iako se proces inkluzije dece sa teškoćama u Republici Srbiji sve više razvija, za pojedinu decu je još uvek teško obezbediti neophodnu podršku. Takođe, uključivanje dece sa teškoćama još

uvek nije sistemski rešeno te je za mnoge zaposlene u obrazovanju to ključni razlog koji navode kao prepreku inkluzivnom obrazovanju.

Deca sa teškoćama u razvoju koja pohađaju „Lastu“, imaju periodično neformalne zajedničke aktivnosti sa redovnom predškolskom grupom, kao i različite aktivnosti sa drugim redovnim grupama u lokalnoj zajednici (šetnje, pozorišne predstave, kreativne radionice, sportske aktivnosti, karneval i sl.).

Asistencija

Asistencija je pružanje podrške deci sa teškoćama u razvoju koja se uključuju ili su uključena u redovne vršnjačke grupe, kroz redovan boravak stručnog/e saradnika/ce-asistentakinje u grupi. Obim i intenzitet podrške kroz asistenciju određuje se u odnosu na funkcionisanje deteta, uslove rada u grupi, iskustvo vaspitača, mogućnosti obima pružanja podrške i dr. Kroz boravak asistenta/kinje u grupi omogućava se direktno pružanje podrške detetu za kvalitetnu uključenost u grupi, podrška vaspitačicama u funkcionisanju grupe u celini i konsultacije u vezi pružanja podrške detetu sa teškoćama. Vaspitač/ica, asistent/kinja, roditelj i po potrebi stručni/a saradnik/ca, zajedno rade na kreiranju i realizaciji individualnog plana podrške. **Cilj asistencije je samostalan i kvalitetan boravak deteta u grupi.** Da bi se ovo postiglo neophodan je pozitivan stav vaspitača/ice, a zatim i podržavanje u sticanju iskustva i specifičnih znanja/ informacija o konkretnom detetu.

Posete i boravak stručnih saradnica u vrtičkim grupama

Posete i boravak u vrtičkim grupama realizovale su stručne saradnice IZI VelikiMali. Ova vrsta podrške podrazumeva upoznavanje sa funkcionisanjem deteta u grupi, konsultacije sa vaspitačicama u vezi razvojnih teškoća deteta i specifičnosti u funkcionisanju, konsultacije sa vaspitačicama u vezi pristupa i strategija u cilju podsticanja napredovanja u funkcionisanju deteta u grupi i kvalitetne uključenosti, demonstraciju pristupa i strategija, kreiranje individualnih planova podrške, uključivanje roditelja u proces planiranja i realizovanja ciljeva i aktivnosti za dete, analizu realizacije planiranih aktivnosti i ciljeva, davanje smernica za dalji razvoj i obrazovanje deteta u saradnji sa vaspitačicama, stručnom službom PU, roditeljima i drugim bitnim akterima za razvoj i obrazovanje deteta.

Saradnja sa porodicama

Susrete sa porodicama realizuju stručne saradnice organizacije, po potrebi su prisutni i drugi važni akteri u realizaciji prava na obrazovanje i u pružanju podrške konkretnom detetu.

Ova vrsta aktivnosti podrazumeva upoznavanje sa novim porodicama, odnosno decom, procenu i praćenje razvoja i funkcionisanja dece, informisanje i konsultacije sa roditeljima u vezi razvojnih teškoća deteta i specifičnosti u funkcionisanju i razvoju deteta, planiranje individualnog plana podrške za dete, konsultacije i savetodavni rad sa roditeljima u vezi pristupa i strategija u cilju podsticanja razvoja kao i informisanje roditelja u vezi prava dece sa teškoćama u razvoju, načinima realizacije i pružanju podrške u realizaciji prava.

Inicijativa za inkluziju VelikiMali

Školski program

U okviru ovog dela programa organizacija VelikiMali je tokom proteklih godina bila usmerena pre svega na razvijanje sistemskih rešenja za ostvarivanje prava na kvalitetno obrazovanje dece sa teškoćama.

Do sada smo po pitanju direktne podrške obrazovanju dece sa teškoćama u razvoju uspostavili saradnju sa 10-ak osnovnih škola u Pančevu. Podrška se pre svega sastojala u saradnji sa stručnim službama i nastavnicima/cama u kreiranju individualizovanog pristupa i prilagođenih ciljeva i programa obrazovanja.

U saradnji sa upravama i stručnim službama u mnogim osnovnim školama u Pančevu do sada je rađeno na senzibilizaciji za inkluzivno obrazovanje i osnovnoj edukaciji o konceptu individualnih obrazovnih planova.

Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja pri Ministarstvu prosvete Srbije je na Konkursu za odobravanje programa stručnog usavršavanja zaposlenih u obrazovanju za školsku 2009/2010. godinu odobrio program IZI VelikiMali pod nazivom „*Podrška vaspitačima/cama i nastavnici/ama u pravljenju i primeni individualnih vaspitno-obrazovnih planova*“. Program je objavljen u Katalogu programa stručnog usavršavanja zaposlenih u obrazovanju za školsku 2009/2010. godinu koji je postavljen na website-u Zavoda.

Nova školska godina

I dalje je veoma važno raditi na podršci zaposlenima u vrtićima/školama u primeni individualizovanog pristupa, odnosno kreiranju i primeni individualnih obrazovnih planova (IOP). Samo je mali broj zaposlenih prošao ove edukacije, a da bi individualizovan pristup i rad na osnovu IOP-a počeo sistemski da se primenjuje potrebna je kontinuirana podrška.

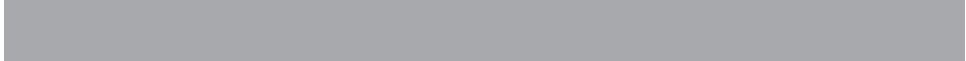
Realizacija programa podrške u ostvarivanju prava dece sa smetnjama u razvoju na nacionalnom nivou, zahteva novi vid angažovanja stručnih saradnika i planiranje aktivnosti koje se pre svega odnose na obuku i stručnu podršku kroz posete i sastanke.

U narednom periodu će u cilju implementacije Zakona biti važno uspostaviti partnerstvo i saradnju sa međunarodnim ekspertima/kinjama i organizacijama. Veliki broj eksperata/kinja i organizacija iz zemalja EU ima pozitivan stav prema saradnji u implementaciji inkluzivnog obrazovanja. Podrška u implementaciji inkluzivnog obrazovanja bi trebalo da se realizuje u partnerstvu sa Ministarstvom prosvete i drugim domaćim i međunarodnim organizacijama

SADRŽAJ

UMESTO UVODA...	3
NA PRAGU NOVOG VREMENA	5
PRAVO NA OBRAZOVANJE – MEĐUNARODNI I NACIONALNI PRAVNI OKVIR	7
INKLUZIJA JE PRAVO, A NE PROBLEM	9
SOCIJALNI MODEL PODRŠKE DECI SA TEŠKOĆAMA U RAZVOJU I NJIHOVIM PORODICAMA	11
Celovit pristup	11
Individualizovan pristup	11
Terenski pristup	11
O INKLUZIVNOM OBRAZOVANJU	12
KONVENCIJA O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM	13
NOVINE U OBRAZOVNOM SISTEMU SRBIJE	14
INDIVIDUALNI OBRAZOVNI PLAN, INDIVIDUALNI PROGRAM I INDIVIDUALIZOVANI NAČIN RADA	17
Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, član 117.	18
PREPORUKE KOMITETA ZA PRAVA DETETA	18
Deca sa invaliditetom	19
Obrazovanje, profesionalna obuka i savetovanje o izboru budućeg zanimanja	19
STANDARDNA PRAVILA UJEDINJENIH NACIJA ZA IZJEDNAČAVANJE MOGUĆNOSTI KOJE SE PRUŽAJU OSOBAMA SA INVALIDITETOM	21
Zakon o zabrani diskriminacije, Član 19	22
PRIMERI IZ PRAKSE	23
DESET PITANJA O INKLUZIVNOM OBRAZOVANJU	25
LIČNE PRIČE INKLUZIJA – MOJE ISKUSTVO	29

IZ MOG UGLA – SNEŽANA LAZAREVIĆ	33
IZ STEFANOVOG UGLA	39
SEDMOGODIŠNJE INKLUZIVNO ISKUSTVO	
INTERVJU: MIRJANA TRIFUNOVIĆ – PAUL	41
SARADNJA SA PREDŠKOLSKOM USTANOVOM	
„DEČIJA RADOST“ PANČEVO	43
Specifični ciljevi	44
Korisnici/ciljna grupa	44
Integrativna grupa „Lasta“	45
Asistencija	46
Posete i boravak stručnih saradnica u vrtičkim grupama	47
Saradnja sa porodicama	47
Školski program	47
Nova školska godina	48

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

304

BILTEN VelikiMali / glavni urednik Kosana
Beker . - 2010 (mart)- - Pančevo (Žarka
Zrenjanina 10) : Inicijativa za inkluziju
VelikiMali, 2010- (Beograd : Manuarta). - 21
cm

Mesečno. -
ISSN 1821-4916 = Bilten VelikiMali
COBISS.SR-ID 174451212

IF YOU THINK
YOU'VE GOT A
CLUE